

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ PERSPEKTİFİNDEN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARIN İNCELENMESİ: ÇATIŞMA ÇARKI MODELİ ÜZERİNDEN SURİYE İÇ SAVAŞININ ANALİZİ

Kubilay Yılmaz

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi - ULUSAM
kubilayyilmaz@ulusam.org.tr

0000-0002-1250-341X

Atıf:

Yılmaz, K. (2022). Çatışma çözümleri perspektifinden devlet-içi çatışmaların incelenmesi: Çatışma Çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşının analizi. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 19-45.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 26.11.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 29.12.2022

Özet

Bu çalışma, Simon Mason ve Sandra Rychard tarafından ileri sürülen Çatışma Çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşını incelemektedir. Bu doğrultuda çalışma, Suriye iç savaşını; aktörü, konusu, nedeni, bağlamı, dinamikleri ve stratejileri çerçevesinde ele almaktadır. Bu yönde bir çalışma yapılmasının amacı, genellikle karmaşık bir nitelik taşıyan devlet-içi çatışma sürecinin analizini Suriye iç savaşı üzerinden açıklamaya çalışarak, çatışma sahasına farklı bir yönden katkı sunmasından ileri gelmektedir. Çalışmada, Suriye sahasının analiz edilmesinin nedeni, Suriye'nin son dönemin en karmaşık devlet içi çatışmalarından biri olması ile çatışmanın bölgesel ve küresel dinamikleri etkilemesinden ileri gelmektedir. Çalışmanın önemi, Suriye'deki çatışma sahasına alternatif bir analiz haritası sunarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede, ikincil veri kaynakları üzerinde yapılan çalışma, nitel araştırma tasarımına dayanmaktadır. Mevcut çalışmanın sonucuna göre, devlet-içi çatışma sahası olan Suriye'de, şiddet yoğunluk seviyesinde azalma olmasına rağmen çatışma sahasında bulunan yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin çatışan çıkarları ve güç mücadeleleri çatışmanın son bulmasına imkan tanımamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çatışma, Devlet-içi çatışma, Çatışma Çarkı, Suriye*

Abstract

This study examines the Syrian civil war through the Wheel of Conflict model put forward by Simon Mason and Sandra Rychard. In this direction, the study focuses on the Syrian civil war; deals with the actor within the framework of its subject, reason, context, dynamics and strategies. The purpose of a study in this direction is that it contributes to the conflict area from a different perspective by trying to explain the analysis of the intra-state conflict process, which is generally complex, through the Syrian civil war. The reason for analyzing the Syrian field in the study is that Syria is one of the most complex intra-state conflicts of the last period and the conflict affects regional and global dynamics. The importance of the study contributes to the literature by presenting an alternative analysis map to the conflict area in Syria. In this context, the study on secondary data sources is based on qualitative research design. According to the results of the present study, despite the decrease in the intensity of violence in Syria, which is an area of intra-state conflict, the conflicting interests and power struggles of local, regional and global actors in the conflict area do not allow the conflict to end.

Keywords: Conflict, Intra-State Conflict, Conflict Wheel, Syria

Giriş

Devlet-içi çatışmaların ortaya çıkmasında etkili olan nedenler arasında farklılıklar içermekle birlikte, bu tür çatışmaların özünde görünür nedenlerin yanı sıra görünmeyen (gizli) nedenlerin payı da yadsınmayacak derecede önem arz etmektedir. Bu bağlamda, devlet-içi çatışmalar, nedenleri ve bağlamı sebebiyle çözülmesi oldukça zor ve karmaşık yapılardır. Bu sebeple, devlet-içi çatışmalar, genellikle devletlerarası çatışmalara nazaran şiddet yoğunluğu bakımından daha düşük seviyede gerçekleşse de çatışmanın çözümü ve çatışmanın dönüşümü konusunda devletlerarası çatışmalara göre daha uzun bir sürece yayılmaktadır.

Devlet-içi çatışmalar, yarattığı etkiler bakımından yerel ve ulusal düzlemde etki gücüne sahip olabileceği gibi bölgesel ve küresel ölçekte de yeni sorunlar yaratabilmektedir. Devlet-içi çatışmaların, farklı düzlemlerdeki etki gücünden dolayı çatışma sahası yerel ve ulusal aktörlerin dışında bölgesel ve küresel aktörlerin müdahalede bulunduğu rekabet alanına dönüşebilmektedir.

Bu noktadan hareketle bu çalışma, çatışma analiz yöntemlerinden birisi olan Çatışma Çarkı modeli kullanılarak Suriye iç savaşını analiz etmektedir. Çalışmada, Suriye iç savaşını tercih edilmesinin nedeni, son yılların karmaşık yapıları devlet-içi çatışmalarından birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Çatışma sahasında yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin bulunmasıdır. Buna bağlı olarak, çatışma sahasında bulunan farklı aktörlerin varlığı çatışmanın dinamiklerini ve çatışma sürecini etkilemektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir: a) Suriye iç savaşında etkili olan unsurlar nelerdir? b) Suriye iç savaşında görünmeyen (gizli) unsurlar mevcut mudur? c) Suriye iç savaşında, bölgesel aktörler nasıl bir rol üstlendi? Mevcut, çalışmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu çerçeveden hareketle, devlet-içi çatışma, çatışma inceleme modeli üzerinden teorik düzeyde değerlendirildiğinden, bu çalışmada argümanların analiz edilmesi için nitel vaka analizi kullanılmıştır. Bu yönde bir çalışmanın

yapılmasının önemi, Suriye'deki çatışma sahasına alternatif bir analiz haritası sunarak literatüre katkıda bulunmaktadır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle çatışma çarkı modeli hakkında teorik bilgi verilecektir. Çatışma çarkı modeli üzerinden çatışma sahasının analiz edildiği vaka analizi bölümünde ise Suriye iç savaşı, aktörler, konusu, nedenler, bağlam, dinamikler ve stratejiler olmak üzere birbirinden bağımsız ancak birbirini tamamlayan bölümler olarak incelenmiştir.

1. Kuramsal Çerçeve

Heilderberg Institute for International Conflict Research (HIIK) çatışma kavramını, aktörlerden birinin belirli bir talep için hareket etmesi sonucunda ortaya çıkan niyet uyumsuzluğu olarak tanımlamaktadır (HIIK, 2019:6). Bu doğrultuda, çatışmanın öznelere kimler olduğu sorusu oldukça önemlidir. Bu sorudan hareketle, Uppsala Üniversitesi Barış Çalışmaları Birimi tarafından oluşturulan Uppsala Çatışma Veri Programına (UCDP) göre çatışmalar; tek taraflı şiddet, devlet kaynaklı olmayan çatışma ve devlet kaynaklı çatışma olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Devlet kaynaklı çatışmalar ise kendi içinde devletlerarası ve devlet-içi çatışmalar olarak ikiye ayrılırken; devlet-içi çatışmalar yabancı devlet destekli ve yabancı devlet destekli olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır (UCDP, 2021).

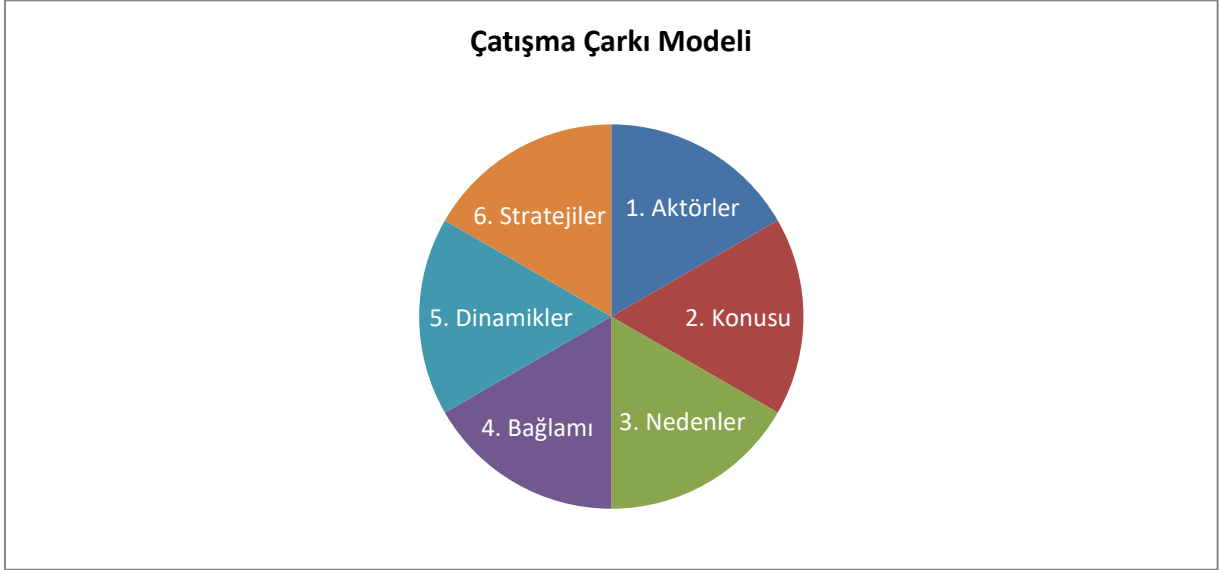
UCDP'e göre, "çatışmanın taraflarından birinin hükümet, diğeri ya da diğerlerinin devlet dışı aktörlerin olduğu ve çatışma sırasında 25'den fazla ölümün olduğu çatışma" olarak ifade edilmekte ve kendi içinde yabancı destekli ve yabancı destekli olmayan iki alt türü bulunmaktadır (UCDP, 2021). Diğer bir ifadeyle, devlet-içi çatışma, "bir devletin sınırları içerisinde, mevcut hükümet ile o ülkenin vatandaşı olan kişilerin çeşitli neden, amaç ve hedefler üzerine bir araya gelerek oluşturduğu muhalif grup(lar) arasında süreklilik içeren şiddet eylemlerinin sonucunda sivil ölümlerin olduğu çatışmalar" olarak kabul edilmektedir.

Çatışmalar genellikle karmaşık bir sürecin ürünüdür. Bu sebeple, çatışma incelemeleri yapan araştırmacılar için

çatışmanın çözüm yollarına veya çatışmanın altında yatan gerçek nedenlere ulaşma zorlaşabilmektedir. Çatışma inceleme modelleri bu sorunları ortadan kaldırmak, en azından araştırmacılara belirli bir kolaylık sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu noktadan hareketle, Mason ve Rychard'ın hazırladığı çatışma çarkı modeli (Şekil 1), gerçek hayattaki tekerleğin bütünlüğü ve

hareketi üzerinden çatışmayı analiz etmeye çalışmaktadır. Bu modele göre çarkı oluşturan altı parça çatışmanın birbirinden farklı ancak birbirini tamamlayan altı unsurunu ifade etmektedir. Temel amaç; çatışmanın bütün unsurları inceledikten sonra çatışmayı analiz etmek, diğer bir deyişle çarkı hareket ettirmektir.

Şekil 1: Çatışma Çarkı Modeli

Kaynak: Mason ve Rychard, 2005:3

Mason ve Rychard'ın "Çatışma Çarkı"nı oluşturan altı bölümü kısaca incelemek gerekirse; *Aktörler* bölümü, çatışmaya katılan aktörler, aktörlerin çatışmaya olan etkileri, çıkarları, pozisyon ve güç durumları ile çatışmanın tarafı olan aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini ele almaktadır. Kısaca, çatışmanın tarafları ve ilişkilerini ele almaktadır. *Konular* bölümü, çatışmanın ortaya çıkışı süreci ve tarafların birbirlerine karşı mücadeleye başlamalarında etkili olan maddi (toprak, doğal kaynaklar, iktidar) ve manevi (kimlik, onur, aidiyet) hedefleri ifade etmekte, bir nevi çatışma tarihi ve tarafların hedeflerini incelenmektedir. *Nedenler* bölümü, çatışmanın asla tek bir nedene bağlı olmadan birçok nedenin etkileşime girmesinin bir sonucu olduğunu düşünülerek çatışmanın nedenleri incelenmektedir. Çarkın bu dilimi çatışmanın gözükken nedenleri üzerinde durulmaktadır. *Bağlam bölümü*, çatışmanın dışında kalan ancak çatışma sürecinde etkili olan yapısal sorunları incelemektedir. *Dinamikler* bölümü,

çatışma süreci boyunca gözlemlenen tempo, iniş çıkışlar, yoğunluk, süre, çatışmanın doğası, taraflar arasındaki iletişim şekli ve kalitesi incelenir. Başka bir ifadeyle çatışmanın yükselme seviyesi ve etkileşim yoğunluğunun ele alındığı süreci incelemektedir. *Stratejiler* bölümü ise, çatışmanın çözümü için kullanılan ya da kullanılacak stratejiler veya üçüncü tarafların çatışmayı azaltmak ya da dönüştürmek için müdahalelerini incelemektedir. Bu bağlamda çatışmanın mevcut durumu üzerinden çatışmanın geleceğine dair stratejiler oluşturarak çözüm önerileri getirilir (Mason ve Rychard, 2005:3; Akpınar, 2013:219-228, Yılmaz, 2021: 432).

Genel manasıyla çatışma çarkı modelinin temel mantığı, birbirinden bağımsız ancak birbirini tamamlayan bölümlerin ayrı ayrı incelenmesidir. Çatışma çarkı modelinin bazı analiz bölümleri, birbiriyle benzeştiği izlenimi vermekle birlikte aslında birbirini tamamlayan incelemelerin yansımasıdır. Bu bağlamda modelin; konular, nedenler ve

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

bağlam bölümleri birbirini tekrar eden analizler gibi gözükmemektedir. Ancak; çatışmanın konusu bölümü, çatışma tarihi ve tarafların amaçları/hedefleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Nedenler bölümü, çatışmanın birinci taraflarının dile getirdiği nedenler üzerine inceleme yapılmaktadır. Bağlam bölümünde ise, buzdüğının görülmeyen kısmı olan çatışmanın nedenlerini oluşturan görünmeyen etkenler üzerinden inceleme yapılmaktadır.

2. Vaka Analizi – Suriye İç Savaşı

2.1. Çatışmanın Aktörleri

Suriye’de, meydana gelen protesto gösterileri zamanla iç savaşa dönüşen bir sürece gitmesiyle birlikte, çatışma sahasının ve çatışma sürecinin karmaşık bir şekil aldığı

gözlenmektedir. Bu bağlamda, protesto gösterilerinin başında mevcut iktidarın politikalarını eleştiren silahsız sivil halk ile elli yıldır iktidarı kontrol eden Esad rejimi arasında başlayan çatışma süreci zamanla bölgesel, bölge-dışı ve devlet-dışı aktörlerin dahil olmasıyla birlikte çatışma sahası, farklı çıkar ve hedefler doğrultusunda hareket eden aktörlerin rekabet sahasına dönüşmüştür (Laub, 2017). Bunun dışında muhalif unsurlar arasında, ideolojik farklılıklar ve bölgesel/bölge-dışı aktörlerin etkisiyle bölünmeler meydana geldiği de görülmektedir (Sengupta, 2015). Suriye çatışma sahasındaki bu karmaşıklık, iç savaşın analiz edilmesini güçleştirmekte ve aktör düzeyinde farklı analiz yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Şekil-2: Suriye İç Savaşı aktörleri

İç Aktör/ler	Esad Rejimi		
	Muhalif Aktör/ler	Suriyeli Muhalifler İlimli Muhalifler İslami (Radikal)Muhalifler	
	Devlet-dışı Aktör/ler	PYD İŞİD	
Bölgesel Aktör/ler	Üçüncü Taraf Aktör/ler	Türkiye İran Suudi Arabistan	
		İkinci Taraf Aktör/ler	Katar BAE Lübnan Ürdün Irak
			Nötr Aktör/ler
Uluslararası Aktör/ler	Rusya		
	ABD		

Kaynak: (Yılmaz, 2021(b):49-64)

Şekil-2’de görüldüğü üzere çatışma taraflarının rolleri üzerinden yapılan sınıflandırmayla aktörler; iç aktörler, bölgesel aktörler ve uluslararası aktörler olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Buna göre, Esad rejimi, muhalif aktörler ve devlet-dışı aktörler çatışmanın ana aktörleri diğer bir ifadeyle çatışmanın birinci taraflarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çatışma sahasında ki muhalif aktörler arasında ortak bir hedefin olmaması ve ideolojik farklılıkların bulunması sebebiyle kendi içlerinde Suriyeli muhalifler, ılımlı muhalifler ve radikal muhalifler olarak ayrılmaktadır. Bu

doğrultuda, Esad rejiminin çeşitli reformlar yaparak varlığını sürdürmesini savunan muhalif gruplar ılımlı muhalifler olarak isimlendirilmektedir (Dursunoğlu ve Eren, 2014: 605-606). Bununla birlikte, Suriyeli muhalifler, demokratik bir anayasa etrafında yeni bir siyasi rejimin kurulmasını savunmaktadır (Orhan,2011:47). Radikal muhalif gruplar ise Suriyeli muhalifler gibi rejimin yıkılmasını istemekle birlikte Esad rejimi yıkıldıktan sonra İslami (Selefi) normlara göre oluşturulmuş yeni bir rejim oluşturmayı amaçlamaktadır (Tekdemir, 2021:103). Suriye iç savaşının iç aktörlerinden

sonuncusu ise devlet-dışı silahlı aktörlerdir. Genellikle devlet otoritesinin etkisini yitirdiği çatışma sahaslarında ortaya çıkan devlet-dışı aktörler, Suriye çatışma sahasında da çatışmanın şiddetlenmeye başlamasıyla birlikte etkin birer aktör olarak yer aldıkları gözlenmektedir. Devlet-dışı aktörlerin üyeleri genellikle Suriye vatandaşları oluşturmakla birlikte, siyasi amaç ve hedeflerinden dolayı muhalif aktörlerden ayrılmaktadır. Muhalif aktörler, ülkede meydana gelen halk hareketleri üzerinden ülkenin bütünü üzerinde toplumsal talepleri bulunmaktayken devlet-dışı yapılar kendi hakimiyet alanı içerisinde elde edebilecekleri kazanımlara odaklanmaktadır. Bu çerçevede, Suriye çatışma sahasında yer alan devlet-dışı aktörlerden PYD, Suriye'nin kuzey bölgelerinde yer alan Kürt nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu iddia ettiği alanla sınırlı bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir (Lund, 2018: 5960). Benzer şekilde IŞİD'de, Suriye'deki halk hareketinden ziyade Irak'ta kazandığı hakimiyet alanını Suriye'nin de belirli bir parçasını dahil ederek sözde İslam devleti kurmayı amaçlamıştır (Luizard, 2016: 110-111).

Suriye iç savaşının bölgesel aktörleri ise çatışma sahasındaki motivasyon unsurları ile müdahale yöntemleri doğrultusunda üçüncü taraf aktör, ikincil taraf aktör ve nötr aktör olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çerçevede, çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunan ve bunu amacı gerçekleştirme gücüne sahip olan Türkiye, İran ve Suudi Arabistan çatışmanın üçüncü taraf aktörleri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunan ancak çatışma sahasında bu hedefleri gerçekleştirme kapasitesine sahip olmayan Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi bölge ülkeleri ikincil taraf aktör olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan Irak, Ürdün ve Lübnan ise çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme amacı bulunmamakla birlikte çatışmanın yarattığı olumsuzluklardan etkilendikleri için çatışmanın ikincil taraf aktörü olarak incelenmektedir. Suriye çatışma sahasındaki bölgesel aktörlerin son rolü ise çatışmayı önleme veya çatışmayı dönüştürme gücüne sahip olmakla birlikte bunu gerçekleştirme hedefi bulunmayan İsrail ise nötr aktör rolü üstlendiği görülmektedir (Yılmaz, 2021(b):58-63).

Suriye çatışma sahasında uluslararası aktör olarak değerlendirilen Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri ise bölgesel üçüncü taraf aktörler gibi sahip oldukları askeri, siyasi ve ekonomik güçle çatışmayı önleme ve çatışmayı dönüştürme amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda iki ülkede, ulusal çıkarları ve küresel prestijleri doğrultusunda çatışma sahasında aktif müdahalelerde bulunarak çatışmanın dinamiklerinin şekillenmesinde etkileri bulunmuştur (Yılmaz, 2021(b):63-64).

2.2. Çatışmanın Konusu

2010 yılında Tunus'ta başlayan halk hareketlerinin zamanla Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yayılmasıyla birlikte, literatürde Arap ayaklanmaları olarak adlandırılan sürecin başladığı gözlenmektedir. Bu halk hareketleri, uzun yıllardır yönetim gücünü elinde bulunduran siyasi liderlerin iktidarlarına karşı, siyasi ve ekonomik talepleri içermektedir. Kuzey Afrika'da meydana gelen bu hareketler zamanla Arap dünyasının geneline etkisi altına almasıyla birlikte, Suriye'de de benzer ayaklanmaların oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Suriye'de ortaya çıkan halk hareketinin başlangıcı da bu doğrultuda diğer ülkelerle benzerlik göstermesine rağmen, Suriye yönetiminin, Kuzey Afrika'da iktidar karşıtı protesto gösterilerinin başlaması üzerine ülkede aldığı önleyici önlemler ile olayların Mart 2011 tarihine kadar kitlesel boyuta ulaşması engellenmiştir. Ancak, bu tarihten sonra hem Suriye yönetiminin göstericilere karşı verdiği sert tepki, hem de Arap ayaklanmaları ile birlikte Kuzey Afrika'daki diktatörlük rejimlerinin yıkılması, Suriye halkının rejim karşısında başarıya ulaşabileceği inancını oluşturmuş ve bu durum rejim karşıtı gösterilerin ülke geneline yayılmasında tetikleyici bir unsur oluşturmuştur (Özdemir, 2016:90).

Suriye'de Arap ayaklanmalarının etkisiyle gerçekleşen protesto hareketinin ilki 26 Ocak 2011 tarihinde Kürt nüfusun yoğun olarak bulunduğu Haseke bölgesinde bir gencin kendini yakmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu olayı Kürt kökenli iki askerin öldürülmesi sonrası Rakka şehrinde meydana gelen gösteriler takip etmiştir (Orhan, 2011). Şubat ayında ise gösterilerin Şam'da da görülmeye başlanması kritik bir nokta olmakla birlikte, bu

protesto gösterileri Beşar Esad yönetiminden ziyade polisin esnafa yönelik uyguladığı şiddet eylemine bir tepki olarak gelişmiştir.

Mart 2011 tarihinden itibaren ise, protestoların niteliği değişim göstermiştir. Buna göre, bir ayaklanma durumunun Suriye’de görülmemesi için yapısal reform önerileri vaat eden Beşar Esad’ın bu girişimlerinin sembolük nitelik taşıması ve sürecin yavaş ilerlemesi protestoların artık Beşar Esad ve rejim karşıtı bir görüntü sergilemeye başlamasını da beraberinde getirmiştir. Mart ayının ilk haftasında, Deraa’da “Ey doktor şimdi sıra sende” sloganı yazan rejim karşıtı gençlerin tutuklanmasıyla başlayan protesto gösterileri ile ülkedeki toplumsal huzursuzluk daha bir görünür hale gelmiştir (Biggar, 2013:397). Deraa olaylarının ardından, 15 Mart 2011 tarihinde Şam ve Halep şehirlerinde “siyasi tutukluların serbest bırakılması” ve “ülkenin demokratikleşmesi” yönünde talepleri olan otuz beş göstericinin gözaltına alınması, protestoların hızla büyüyerek ülke geneline yayılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, 18 Mart tarihinde; Şam, Halep, Deraa, Haseke (Kamışlı), Humus, Rakka, Banyas (Tartus) ve Deyrizor kentlerinde gerçekleştirilen protestolarda, Halep ve Şam’da düzenlenen gösterilerdeki talepler yenilenmiştir (Orhan, 2011).

Deraa’daki gösterilerde güvenlik güçlerinin dört göstericiyi öldürmesi ve rejiminin, protestoları şiddet yoluyla bastırmaya çalışması, Suriye’de yaşanan olaylar açısından bir kırılma noktasıdır. Bu bağlamda, rejimin reform girişimlerinin başarısız olması üzerine, göstericileri terörist olarak adlandırarak Shabiha isimli milis gruplar aracılığıyla durdurulmaya çalışılmış ve bu durum da protestoların şiddetinin daha da artmasına neden olmuştur (Çoştan ve Yaylı, 2020:2086). Diğer bir ifadeyle, protesto gösterilerinin diğer şehirlere de yayılmasıyla birlikte, Esad rejiminin protestoları yoğun şiddet kullanarak engelleme politikası, protestoları kontrol altına almaktan ziyade protestocuların tepkisinin artmasına neden olmuştur.

2011 Martında Suriye’de başlayan olaylar, rejim ve muhalif gruplar arasında artan şiddet eylemlerine sebep olmuş ve 2012 yılının haziran ayından itibaren bir iç savaşa

dönüşmüştür. Yerel bir gündemle başlayan olaylar, şiddet eylemleri ve silahlı aktörlerin çoğalmasından dolayı krizin farklı bir gündeme dönüşmesine sebep olmuştur. Suriye rejimi ve Suriyeli muhalif gruplar arasında yaşanan sürece kuzey’de etkin olan Halk Koruma Birlikleri/Yekineyen Pastina Gel (YPG) ve Irak’ta etkinlik kazanan IŞİD dahil olmuştur. Bundan dolayı, Esad rejimi, muhalifler, YPG ve IŞİD arasındaki ilişkiler, çatışma sürecini ve krizi derinden etkilemiştir. Bunun yanında, Suriyeli muhalif gruplar arasında yaşanan bölünmeler de yerelde yaşanan krizi daha derin ve karmaşık hale getirmiş ve çatışma sürecindeki tüm aktörlerin birbirleri ile mücadele ettiği bir alanı ortaya çıkarmıştır (Bilgin, 2019:8-9).

On yıllık dönemde bölgedeki yerel aktörler, alanda hâkimiyet kazanmaya çalışmış ve diğer aktörlere karşı üstünlük sağlamak için şiddet kullanımına önem vermiştir. Bu bağlamda yerel çatışmalar göz önüne alındığında 2016 yılının sonunda 400 bin kişiden fazla insan hayatını kaybetmiş, 2021 yılı itibarıyla de 6 milyona yakın kişi mülteci konumuna düşmüştür (UNHRC, 2021). Ayrıca yaşanan göç ve abluka süreçleri, insani krizleri artırmıştır. Oluşan bu sürecin sonunda Suriye iç savaşı, “hukuken” uluslararası bir çatışma olmasa da çok sayıda dış aktörün dahil olduğu ve etkilendiği uluslararası bir krizi ortaya çıkarmıştır.

Yerel talepler etrafında gelişen protesto gösterileri ile başlayan bu süreç artan şiddet eylemleri ile ülke genelinde etkili olan bir krize dönüşmüş ve Suriye rejimi açısından kendi güvenliğini sağlama mücadelesi haline gelmiştir. Suriye dışındaki aktörlerin krize yönelik gerçekleştirdiği müdahaleler, farklı araç ve yöntemler etrafında olmuştur. Bu durum, aynı zamanda, aktörler ile Suriye rejimi arasında dış politika alanında sorunlara sebep olmuştur. (Çağlar ve Aksu, 2019:512-513) Bunun yanında, yerelde başlayan çatışmaların Suriye ile sınırlı kalmayıp dışarıya yayılma ihtimali ve Suriye krizine yerelde birçok aktörün dahil olması, dış aktörler açısından Suriye krizi özelinde dış politika yaklaşımında sorunları ortaya çıkarmıştır. Türkiye’nin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya ve Suriye ile Suriye’nin ise İsrail ile olan sorunlarının yanında, Suriye krizi, bölge ülkelerinin sınır güvenlikleri ve devlet dışı

aktörlerle olan mücadelesi nedeniyle, sorunun bölgeselleşmesini de hızlandırmıştır. Bu noktada, bölgesel düzeyde de yerel gelişmeler öncelikli konu haline gelmiştir. Bundan dolayı bölgedeki aktörlerin çoğu yerel çatışmaların bir tarafı haline gelerek aktif bir şekilde Suriye krizine müdahil olmuştur. Bu doğrultuda İran, Hizbullah ve Şii milisler, Suriye rejiminden yana çatışmalarda yer alırken; Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'da Suriyeli muhalif grupları destekleyerek, çatışmanın bölgeselleşmesinin hızlanmasına sebebiyet vermiştir. IŞİD ile mücadele etmek amacıyla Suriye'ye gelen yabancı aktörler ile YPG'nin çatışmalarda aktif olarak yer alması hem çatışmaları arttırmış hem de krizin bölgeselleşmesinde etkin olmuştur (Bilgin, 2019: 9-13). Bölgesel düzlemde, bölgedeki aktörler arasında çatışmanın çözümüne yönelik anlaşmazlıklar yaşanmış, bölgesel örgütler çatışmaya taraf olmuş ve yaşanan süreç doğrultusunda bölgesel gerilimin arttığı vekalet savaşları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sınırlandırılmayan ve çözüme kavuşturulamayan Suriye iç savaşı ve yaşanan gelişmeler krizin uluslararasılaşmasını hızlandırmıştır (Oktav, 2013:75).

2.3. Çatışmanın Nedenleri

2.3.1. Siyasi sebepler

Hafız Esad, iktidara geldikten sonra, ülkenin sömürge geçmişini ve bağımsızlık sonrası siyasi istikrarsızlıklarını dikkate alan bir anlayış doğrultusunda Suriye'ye özgü bir yönetim anlayışı benimsemiş ve bu doğrultuda, siyasi dinamikler ve ulusal güvenlik üzerine örgütlenen otoriter bir devlet yapısı oluşturmuştur (Şöhret, 2016:41-42). Bu bağlamda incelendiğinde, Suriye'de siyasi lider olan cumhurbaşkanı aynı zamanda Baas Partisi genel sekreteri, silahlı kuvvetler başkomutanı ve istihbarat başta olmak üzere ülkenin diğer kurumlarını da kontrol eden yegâne güçtür (Ataman, 2012:13). Buradan da görülebileceği üzere, otoriter rejimlerin çoğunda olduğu gibi, devletin varlığı ve tüzel kişiliğinin liderin kendisiyle özdeşleşmektedir.

Suriye, günümüzde cumhuriyet rejimiyle yönetilen bir ülke olmasına rağmen, bu ülkede demokratik bir siyasi işleyişin varlığından söz etmek mümkün değildir. Suriye'de mevcut düzen, Baas Partisi, ordu ve bürokrasiden oluşan siyasi yapı, devlet

başkanının kişisel liderliği etrafında toplandığı otoriter bir yönetimle özdeşleşmektedir. Otuz yıla yakın bir süre iktidarını sürdüren Hafız Esad'ın 2000 yılında vefat etmesinin ardından, ülkenin yeni lideri Beşar Esad olmuş ve bu andan itibaren tek partinin yönetiminde, otoriter yönetim görülmeye devam etmiştir (Süer, 2012:4). Daha açık bir ifadeyle, Suriye'de Hafız Esad tarafından oluşturulan otoriter rejim sayesinde Baas Partisi ve Esad ailesi elli yıla yakın bir süredir iktidarını sürdürmektedir.

Suriye'de siyasi iradenin en önemli unsurlarından ilki Baas Partisi'dir. Bu durumun bir gereği olarak, devlet kurumları ile özel kuruluşların tamamı Baas Partisi ve şubelerinin denetimine girmiş ve böylece Esad rejimi lehine faaliyetler yürütmüşlerdir (Seale, 1989:61). Esad rejimini yıkma ya da meşruluğunu sorgulamaya yönelik faaliyetlerde bulunma ihtimali olan ve rejimin güvenliğine tehdit oluşturması muhtemel, ordu, polis, medya, üniversite, iş dünyası ve sendikalar gibi, bütün kurumlar Baas Partisi üzerinden kontrol altına alınarak, rejimin savunucusu ve destekçisi kurumlar haline getirilmiştir (Rubin, 2007:46). Benzer şekilde, devlet kurumlarında çalışmanın başlıca şartlarından birisini de Baas Partisi üyeliği oluşturmuş, parti üyesi olmayan ya da rejim muhalifi kişilerin siyasi katılım sürecine dahil olmaları da engellenmiştir. Bu sebeple, devlet kurumlarında görev alacak kişilerden, liyakatten önce rejimin sadık bir üyesi olmaları beklendiği açıkça görülmektedir. Ayrıca, burada, devlet kadrolarındaki görevlendirmelerin de Baas Partisi üzerinden gerçekleştirilmesine özen gösterilmiş ve böylece hem rejimin güvenliği kontrol altında tutulmak istenmiş, hem de toplumun Baas Partisi ve rejim aleyhine hareket etmesi engellenerek, toplumun mevcut siyasi düzene razı olması amaçlanmıştır (Şöhret, 2016:65). Diğer bir ifadeyle, Esad rejimi, toplumun farklı kesimlerden insanları parti çatısı altında bir araya getirerek, Suriye'yi bir nevi Baas ülkesi haline getirmiştir.

Bu noktadan hareketle, Suriye'de, 1973 ile 2012 yılları arasında uygulanan seçim yasasına bakıldığında, rejime muhalif partilerin seçime katılma hakkına imkân tanınmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, 2012 yılına kadar yapılan seçimlerde, Rejim, Ulusal İlerici

Cephe (UİC) ile bağımsız adayların dışında farklı siyasi aktörlerin seçime katılmasına izin vermemiştir (Varulkar ve Winter, 2007). Bunun yanı sıra, her ne kadar, Baas Partisi'nin dışında rejimi destekleyen farklı siyasi partiler bulunsada mevcut partilerin, Baas (Esad) rejiminin politikalarına muhalefet etme gibi bir yaklaşımı söz konusu değildir. Bu partiler, denetleme görevini yerine getirmekten ziyade, daha çok Baas rejiminin tabanını genişletme amacıyla faaliyetler yürütmüşleridir. Bu bağlamda bahsi geçen partiler, Baas Partisi'nin merkezini oluşturduğu UİC koalisyonu içerisinde hareket ederek, seçimlere katılım sağlamışlardır (O'Bagy, 2012:2).

Baas Partisi dışında, Suriye'de faaliyet gösteren siyasi partilerin ya da Halk Meclisi olarak adlandırılan Parlamento'nun, demokratik ülkelerde olduğu gibi, siyasi iktidarı denetlemek ve hesap sormak gibi işlevi bulunmamaktadır. Bilakis, otoriter rejimlerde olduğu gibi, siyasi iktidarı elinde tutan gücün politikalarına meşruiyet kazandıran, göstermelik yapılar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Seale, 1989:176). Bu sebeple, Suriye Halk Meclisi seçimlerinin de demokratik toplumlarda olduğu gibi, halkın temsilinin parlamentoya yansımından ziyade, Baas rejiminin meşruiyetini sağlayacak parlamentonun oluşturulmasından ibaret olduğu söylenebilir.

Halk Meclisi seçimlerine bakıldığında, seçim yasası gereği parlamentonun 2/3'ünün seçime katılma hakkı bulunan UİC'ye kontenjan olarak ayrıldığı, geri kalan 1/3'ünün ise bağımsız adaylar için olduğu gözlenmektedir (Varulkar ve Winter, 2007). Başka bir ifadeyle, 250 milletvekili bulunan Halk Meclisi'nde, seçimler yapılmadan önce UİC'nin en az kaç milletvekili (167) ile temsil edileceği bellidir. Bu bağlamda, 2007 seçimleri incelendiğinde, 250 milletvekilinin bulunduğu Halk Meclisi'nde, UİC 169 sandalye kazanmıştır (DW Türkçe, 2007). UİC'nin 169 sandalyenin 134 tanesi, ittifakın en önemli aktörü olan Baas Partisi'ne aittir. UİC'nin diğer üyesi 10 siyasi parti ise toplamda 35 milletvekiline sahiptir. Bu partilerden, bir tanesi dahi Halk Meclisi'nde temsil hakkı kazanamaz iken; diğer dokuz parti 1 ile 8 arasında değişen sayılarda milletvekili bulundurmaktadır. UİC'nin dışında kalan 81 milletvekili ise bağımsız milletvekillerinden oluşmaktadır (Orhan, 2012).

Suriye'de otoriter rejiminin oluşması ve varlığını sürdürmesinde etkili olan ikinci unsur, ordu ve güvenlik birimlerinde görev alan komutan ve yöneticilerin, Esad tarafından güvenilir ve tanıdık kişiler arasından atanmasıdır. Buna göre, Suriye'de ordu veya güvenlik birimlerinin başında bulunan kişilerin yüzde 90'a yakını Esad'ın mensubu olduğu Nusayri mezhebine mensuptur (Tatar ve Altuner, 2016:187). Burada, Esad rejiminin, ordu ve güvenlik birimlerinde mezhepsel bağlara önem vermesinin asıl nedeni, ülkenin darbe geçmişinden kaynaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle, Suriye'de siyasi iktidarın belirlenmesinde en önemli gücün ordu olması, Esad rejiminin de darbe yapma gücünü elinde tutan silahlı birimlerin tümünü, kendisi ile aynı mezhepsel bağlara sahip, sadık ve güvenilir komutanlardan atamasını beraberinde getirmektedir (Perthes, 1995:182). Bununla birlikte, ordu ya da güvenlik birimlerinde komuta kademesinde görev alan Nusayri mezhebinden bir kişinin yerine yeni atama yapıldığında, halef ile selef genellikle aynı aşiret ya da aileye mensuptur (Dam, 2000:202). Bu bağlamda, Esad rejimi, askeri ve güvenlik birimlerinde komuta kademesini Nusayri mezhebi mensuplarından oluşturmakla birlikte; bu politikayı hassas denge ve rekabet üzerinden gerçekleştirmektedir.

Esad rejiminin, diğer otoriter rejimler ile benzerlik gösteren bir diğer özelliği ise, rejimin varlığını devam ettirmek için sert ve baskıcı politikalar uygulamaktan çekinmemesidir. Bu bağlamda, ülkeyi korumakla görevli silahlı kuvvetlerin yanı sıra, rejimin güvenliğini sağlayan ve Esad'ın kendisi veya ailesi tarafından kontrol edilen 15 ayrı istihbarat veya muhafız birimi de bulunmaktadır (Rathmell, 1996). Buna göre istihbarat birimlerinin iki görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ordu ve güvenlik birimleri komutanlarının denetlenmesidir. Her ne kadar, Esad rejimi ordu ve güvenlik birimleri komutanlarını Nusayri mezhebine mensup, sadık ve güvenilir kişilerden atamış olsa da bu güçlerin de farklı birimler tarafından denetlenmesini ve kontrol altında tutulmasını amaçlamıştır (Şöhret, 2016:55-56). Diğer bir ifadeyle, kendi içinde tam manasıyla kimseye güvenmeyen Rejim, bu kurumların birbiriyle rekabet etmesini

sağlayarak, güçlenmelerinin önüne geçmek ve bu sayede rejime tehdit oluşturmalarını engellemek istemiştir.

İkinci olarak, bu istihbarat birimleri ile ülkedeki her insan, her yerde ve her zaman gözetim ve denetim altında tutulacaktır. Rejimin uyguladığı bu otoriter politikalar, halkın günlük hayatının baskı ile kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır (Süer, 2012:6). Ziadeh'e göre, Suriye'de neredeyse her 257 kişiye bir istihbarat polisi düşmektedir (Ziadeh, 2011). Bu noktadan hareketle, otoriter rejimlerin genelinde görüldüğü gibi, Rejim, varlığını sürdürebilmek için polis devletine dönüşmektedir (Mehanna, 2020). Diğer bir ifadeyle, kendi vatandaşlarını bir tehdit unsuru olarak gören Rejim, halkı kontrol edebilmek için, farklı istihbarat birliklerini kullanmaktadır.

2.3.2. Ekonomik sebepler

Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve siyasi iktidar tarafından karşılanamayan ekonomik beklentiler devlet-içi çatışmaların ortaya çıkması ve halkın isyana katılım sürecine etkisi olduğu bilinmektedir (Blattman ve Miguel, 2010:14). Bu bağlamda, Suriye ekonomisi 1990'lı yıllardan sonra; artan işsizlik rakamları, düşük yatırım oranı, yüksek dış borç ve rejime yakın kişilerin yolsuzluklarına bağlı olarak kalıcı bir kriz içerisinde (Gürson, 2016:227).

Suriye'de devlet kontrolünde olan sektörler, Esad rejimi tarafından çeşitli imtiyazlar ya da ayırıcı sözleşmeler ile ağırlıklı olarak Nusayri toplumuna mensup iş adamlarının kontrolüne geçiş ve bunun sonucunda kapitalistlerini oluşturmuştur (Shadid, 2011). Dolayısıyla, yandaş ya da eş-dost kapitalizmi (crony capitalism) olarak ifade edilen siyasi iktidarı elinde tutan gücün, rejime sadık iş adamları üzerinden kendi özel sektörünü oluşturma çabası Suriye'de de görülmektedir (Stockman, 2013:614). Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan yolsuzluk algısı endeksine göre, Suriye 2010 yılında, yüz yetmiş sekiz ülke arasında yüz yirmi yedinci sırada yer alırken; Orta Doğu bölgesinde ise on dokuz ülke arasında on dördüncü sırada yer almaktadır (Transparency International, 2010). Rejimin ekonomik kaynakları kontrol etme isteği ulusal zenginliklerin eşitsiz bir şekilde dağıtılmasına neden olmuştur (Donatti, 2013:55-56). Bu

sebeple, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kesim fakirleşirken, belirli bir seçkin kesimin aşırı zenginleşmesi sonucu toplumsal gelir eşitliği sağlanamamıştır.

Suriye'de uygulanmaya çalışılan yeni ekonomik politikalar doğrultusunda, devlet kırsal ve yeni kentleşen bölgelere yeterince kaynak yatırımı yapmaktan kaçınmaktadır. Bunun yerine, işgücü gerektirmeyen, bankacılık, turizm ve ticaret gibi hizmet sektörüne yönelik yatırımlar tercih edilmektedir. Bu sebeple, kırsal kesimden ülkenin büyük şehirlerine göçün artışı, yeni bir toplumsal sınıfın oluşmasına neden olduğu görülmektedir (Hinnebusch, 2012:100-102). Bu doğrultuda, Baas Partisi'nin ilk dönemlerinde toprak reformunun yürürlüğe girmesi, ekonominin devletleştirilmesi ve burjuvazinin marjinalleşmesi üzerine inşa edilen sosyalist sistem, zamanla devletin kontrolündeki ekonomik sektörlerin orta ve alt sınıfın aleyhine olacak şekilde iktidarın yandaşı olan kişiler lehine özelleştirildiği neoliberal bir sisteme dönüşmüştür (Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, 2018:39). Diğer bir deyişle, Suriye, sahip olduğu doğal kaynaklar, tarımsal üretim imkânı ve köklü ticaret geleneğine rağmen, siyasi iktidarın isabetsiz kararları ve bölgesel istikrarsızlık sebebiyle ekonomik kalkınma sürecini başarılı bir şekilde gerçekleştirememektedir (Ataman, 2012:11).

Dünya Bankası (DB), reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) verileri üzerinden ülkeleri; düşük, düşük-orta, yüksek-orta ve yüksek seviyede değerlendirmektedir. Suriye bu değerlendirme ölçütüne göre, düşük-orta gelir seviyesinde yer almaktadır (Raphaeli, 2007:33). Bu doğrultuda, Suriye'nin iyi bir ekonomik performans göstermediği ileri sürülebilir. Özellikle, Beşar Esad'ın iktidara geldiği 2001 yılı ile protesto gösterilerinin başladığı 2011 yılları arasındaki verilere göre, ülke, ortalama yüzde 4,5 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu rakamın düşük-orta grupta değerlendirilen ülkelerde ortalama 8,1 olarak gerçekleşmesi göz önüne alındığında, gruptaki diğer ülkelere kıyasla, Suriye'nin ekonomik olarak başarısız bir performans gösterdiği görülmektedir (Öztürkler, 2011:42-43).

Ülkelerin sosyo-ekonomik verileri üzerinden gelişmişlik seviyelerini

derecelendiren çeşitli indeksler incelendiğinde de Suriye ekonomisinin içinde bulunduğu kötü durum görülmektedir. Bu doğrultuda, Wall Street Journal ile Heritage Foundation'ın, ülkelerin ticaret politikası, devlet müdahalesi, mülkiyet hakları ve kayıt dışı piyasa faaliyetleri gibi elli bağımsız değişken üzerinden değerlendirilerek oluşturduğu 2010 yılı "Ekonomik Özgürlük Endeksine" (Annual Index of Economic Freedom) göre Suriye, yüz yetmiş dokuz ülke arasında yüz kırk beşinci sırada yer alırken; aynı raporda Orta Doğu bölgesinde incelenen on yedi ülke arasında da on beşinci sırada derecelendirilmektedir (Miller ve Holmes, 2010:399-400). Benzer şekilde, Uluslararası Finans Kurumu (IFC) tarafından yatırımcıların iş yapma kolaylığı üzerine oluşturulan "iş indeksi raporunda" da Suriye, yüz yetmiş beş ülke arasında yüz otuzuncu sırada değerlendirilmektedir (Raphaeli, 2007:37). Diğer bir ifadeyle, Suriye ekonomik olarak geri kalmış bir ülke olması sebebiyle, devlet yatırımları konusunda yetersiz kalmasının yanı sıra özel sektörün yabancı/yerli yatırımcılar üzerinden yatırım yapması için güvenli bir ülke olarak görülmemektedir.

Suriye ekonomisindeki başarısız büyüme rakamları, yeni iş imkânlarını oluşturmada yetersiz kalarak, işsizlik oranlarının artışına neden olmaktadır. Bu noktadan hareketle, resmi rakamlara göre, işsizlik oranı ortalama yüzde dokuz olarak açıklamasına rağmen, bağımsız kuruluş ve araştırmacılara göre, bu oran yüzde on sekiz ile otuz arasında olduğu iddia edilmektedir (Raphaeli, 2007:45-46).

Suriye'nin ekonomi politikaları başta olmak üzere, sosyal ve siyasal alanda baskı oluşturan etkenlerden bir diğeri ise demografik yapıdaki yüksek artış oranıdır. Bu doğrultuda, yıllık yüzde 2,5 nüfus artış hızı ve Irak'ın işgali sonrası 1 milyona yakın mültecinin Suriye'ye göç ederek yerleşmesiyle birlikte, ülke nüfusu 2000-2010 arasında yüzde 25 oranında artış göstererek, yaklaşık 22 milyona (2010 yılı) ulaşmıştır (Eğri, 2016:217-219). Bu hızlı nüfus artışı karşısında Suriye hükümetinin, yeni istihdam alanı oluşturmanın yanı sıra, temel hizmetler ve altyapı gibi farklı konularda da çözümler üretmekte yetersiz kaldığı görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen rejimin ekonomi politikaları sonucunda, ülkenin sosyo-ekonomik yapısında değişime neden olan, etkenlerden bağımsız olarak ülke ekonomisini etkileyen unsurlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda, petrol ve tarım sektörüne bağımlı olan Suriye ekonomisi, 1996 yılından itibaren petrol üretiminin düşmesi neticesinde, petrol ithal eden bir ülke haline gelmiş ve bu sayede en önemli gelir kaynağı ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde, 2007 ve 2009 yıllarında yaşanan kuraklıklar ile ikinci önemli gelir kaynağı olan tarımsal üretimde de gelir kaybı meydana gelmiştir (Daher, 2018:6). Diğer bir ifadeyle, iktidarın ekonomi politikalarından bağımsız gelişen olumsuzlardan dolayı düşük-orta gelir seviyesinde bulunan Suriye ekonomisinin kısıtlı olan gelirleri daha da azalmıştır.

Genel olarak Suriye'de, ekonomik yapının bozulması, ekonomik gelirlerin toplumun tüm kesimleriyle eşit bir şekilde paylaşılmaması ve sosyalist ekonomik sistemden liberal sosyal piyasa ekonomisine geçişin yönetilememesine bağlı ortaya çıkan işsizlik, gelir adaletsizliği ve yolsuzluklar 2011 yılında meydana gelen ayaklanmaları tetikleyen ekonomik etkenlerdir.

2.4. Çatışmanın Bağlamı

Bağımsızlık sonrası, Suriye siyaset tarihinde yaşanan olaylar ülkedeki etnik ve dini grupların zihninde tarihsel bir hafıza oluşturmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel tecrübesiyle oluşan psikolojik nedenler ülkedeki çatışma ortamını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Suriye'deki çatışma sürecinin başlamasında etkili olan psikolojik etkenler; (1) dışlanmışlık psikolojisi, (2) seçilmiş travma, (3) etnik ve dini gruplar arasındaki güvensiz ortamdır.

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden ilki, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından itibaren bazı azınlık grupların kimlikleri yok sayarak yönetimden uzaklaştırma politikasıyla oluşan dışlanmışlık psikolojisidir (Atay 2000, 136-139). Özellikle ülkede Arap milliyetçiliğinin ana ideoloji olarak benimsenmesinden itibaren, mevcut yönetimler ülkedeki Arap olmayan etnik azınlıkları birer tehdit olarak görmüş ve yönetimden uzaklaştırmaya dönük bir politik yaklaşım benimsemiştir.

Suriye’de mevcut yönetimlerin azınlıklara yönelik asimilasyon ve dışlama politikasına maruz kalan etnik gruplardan ilki, ülkenin ikinci büyük azınlık grubu olan Kürtler’dir. Kürtler, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ilk on yılı (1946-1958) haricinde sistematik bir şekilde ülke yönetimi ve toplumsal hayattan dışlanmışlardır (Özkaya, 2007:93-94). Suriye ve Mısır’ın, Arap Birliği fikri etrafında 1958 yılında birleşmesinde oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)’nin kurulması ile Suriye Kürtlerine yönelik dışlayıcı politikalar başlamıştır. Bu doğrultuda, Kürtlerin etnik olarak Arap olmaması; Arap birliği etrafında şekillenen BAC için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, Suriye Kürtlerini, kültürel ve siyasi hayattan dışlanmaya yönelik; ana dilde eğitim imkanı tanınmazken, resmi azınlık statüsüne kavuşması talep eden Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (SKDP) kapatılmış ve Kürtçe müzik ve yayın yasaklanmıştır (Gökcan, 2018:169-170).

BAC’nin dağılması ve devam eden süreçte de Kürtlere yönelik dışlayıcı ve önleyici politikalar devam etmiştir. Bu çerçevede, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Haseke şehrinde 1962 yılında yapılan nüfus sayımında, Suriyeli Kürtlere, 1945 yılından önce Suriye topraklarında yaşadığını resmi belgeyle ispatlamak şartı getirilmiştir. Bu yeni uygulama ile 1962 yılında yüz yirmi bine yakın kişi vatandaşlıktan çıkartılmıştır (Ataman, 2012:32). Bununla birlikte, günümüze kadar devam eden bu vatandaşlık problemine göre; Suriye’de yaşayan Kürtler üç statüye ayrılmaktadır. Bunlar; (1) *vatandaşlar*, (2) *ecanib*, (3) *maktumin*’dur. Nüfus sayımı sonrası 1945 yılından önce ülkede yaşadığını beyan edemeyen Suriyeli Kürtler, ecanib/yabancılar olarak kayıt altına alınarak; diğer vatandaşlardan farklı bir kimlik verilmiştir (Sökmen, 2016:238-239). Bununla birlikte, mektumin olarak adlandırılan grup ise resmi nüfus kaydı bulunmamaktadır. Bu çerçevede, ülkedeki Kürt nüfusunun bir bölümü, vatandaş olma, eğitim, mülk sahibi olma, seyahat etme, devlet memuru olma, siyasete katılım, yasal evlilik ve çocuk kaydı gibi temel insani hak ve özgürlüklerden mahrum kalarak toplumsal hayattan dışlanmışlardır (Yıldız, 2005:96-105). Suriyeli Kürtlere yönelik uygulanan bir başka asimilasyon yöntemi ise, mevcut Suriye

devletinin toplumun her aşamasında uygulanan Araplaştırma politikasına bağlı olarak, Suriye’deki Kürt bölgeleri bir yandan Araplaştırırken diğer yandan da Kürt nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgedeki Kürtleri başka bölgelere yerleştirilmiştir (Koyuncu,2016:196).

Suriye’de Kürtlerin dışında, bir diğer etnik grup olan Türkmenlere yönelikte asimilasyon ve dışlayıcı politikalar uygulanmıştır. Bu çerçevede, Suriye Türkmenlerine yönelik baskıların altında ilk sebebi, mevcut yönetimler, ülkedeki Türkmenleri, Türkiye’nin potansiyel bir ajanı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise Türkmenlerin eski egemen sınıfı (Osmanlı) oluşturan ana unsur olmasından intikam alma duygusundan kaynaklanmaktadır (Kirişçioğlu, 2013:10-11). Bu çerçevede, Suriye’deki mevcut rejimler, kültürel ve ekonomik seviyesi olarak geri kalmış bir Türkmen toplumu oluşturmak için çeşitli politikalar izlemiştir. Bu doğrultuda, Arap birliği hedefi doğrultusunda hareket eden yönetimlerin bir politikası olarak Türkmenlere yönelik sistematik bir Araplaştırma politikası uygulanmıştır. Ülkedeki Türkmenler, azınlık olarak kabul edilmeyerek; Suriye vatandaşı olarak görülmüştür. Bu sebeple, Türkmenler, ana dilde eğitim, etnik kimlik ve seyahat hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmıştır (Koyuncu,2016:197). Bunun dışında, toprak reformu adı altında Türkmenlere ait topraklara rejim tarafından el konularak Arap unsurlar yerleştirmesiyle bölgenin Araplaştırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır (Abbasov, 2016:260).

Suriye’deki yönetimler tarafından uygulanan dışlama ve asimilasyon politikaları, Kürtler ve Türkmenler üzerinde dışlanmışlık psikolojisi oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte, iki etnik grubun dışlanmışlık algılamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kürtler, Osmanlı İmparatorluğu sonrası Suriye siyasetinde yaşanan gelişmelerde genellikle etkisiz aktör konumunda oldukları görülmektedir. Bu süreçte Kürtler, diğer azınlık grupların aksine özerk yönetim oluşturamadıkları gibi yönetim kademelerinde de söz sahibi olamamıştır. Yaşanan bu tarihsel tecrübelerin oluşturduğu azınlık kompleksi, Suriye Kürtlerinin çatışmaya dahil oluşu ve çatışma sürecindeki temel

hedeflerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğunun elinden çıkmasından itibaren yaşanan süreçte; ülkedeki diğer azınlık gruplar kısa süreliğine de olsa özerk bir yönetime sahip oldukları görülürken; önemli bir nüfusu oluşturan Kürtlere özerklik verilmemiştir. Benzer bir süreç, Suriye'nin bağımsızlığı kazanması sonrasında da devam etmiştir. Özellikle, Baas Partisinin iktidarı ele geçirmesi sonrasında da azınlık gruplar ülke yönetiminde aktif birer unsur haline gelirken, Kürtler yönetimden dışlanmıştır. Bu çerçevede, Kürtler, genellikle Suriye siyasetinde etkisiz bir aktör konumunda olmuşlardır. Yaşanan bu tarihsel tecrübelerin oluşturduğu azınlık kompleksi, Suriye Kürtlerinin çatışmaya dahil oluşu ve çatışma sürecindeki temel hedeflerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Koyuncu, 2016:197). Bununla birlikte, Türkmenler ise, tarihsel, kültürel veya demografik hâkimiyet coğrafyalarını koruma ve hakim olma isteğinin yarattığı motivasyon ile çatışma sürecine dahil olmuştur (Demirci, 2016: 278). Diğer bir ifadeyle, Türkmenler 'in çatışma sürecine yaklaşımını etkileyen etken, eski egemen sınıfın mensubu olmalarının yanı sıra Suriye'de bin yıldan uzun bir süredir varlığını sürdürmüş olmanın verdiği tarihsel övünçtür.

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden ikincisi ise seçilmiş travmadır. Bu çerçevede, Volkan tarafından oluşturulan seçilmiş travma kavramını, "*ötekilerin elinden çıkan, geniş grup kimliğinin tamamında büyük ölçüde insan, toprak, prestij ve onur kaybına yol açan çaresizlik, mağdurlaşma, utanç ve aşağılanmışlık duygularını yaratan tarihsel bir olayın zihinsel temsili*" olarak ifade etmektedir (Volkan, 2009:238).

Bu bağlamda, Suriye siyaset tarihinde, etnik ve dini gruplar üzerinde seçilmiş travma olarak değerlendirilecek olay Hama Katliamıdır. Hama Katliamı, Esad (Hafız) rejim güçleri tarafından, İhvan hareketinin (Müslüman Kardeşler) kalesi konumundaki Hama şehrine düzenlediği askeri operasyondur. 2 Şubat 1982 tarihinde Hama şehrinin her tarafı helikopterlerle bombalanırken, karadan da on iki bin rejim askerinin katıldığı saldırılarda, çoğunluğu İhvan üyesi olmak üzere on bin ile otuz bin

arasında insan yaşamını yitirmiştir (Orhan, 2011(b):17). Hama katliamı sırasında pek çok İhvan üyesi hayatını kaybederken; hayatta kalanlarında çoğunluğu idam edilmiştir. Bununla birlikte, saldırılarda ölmeyen ya da idam edilmeyen İhvan lider kadrosu ise yurt dışına sürgüne giderken, örgütün üyeleri de faaliyetleri sonlandırıp yer altına çekilmişlerdir. Rejimin düzenlediği bu saldırıyla, toplumun tümünü denetim altına alırken diğer yandan da rejim karşısında oluşacak muhalif hareketler üzerinde kalıcı bir korku bırakmıştır (Akkaya, 2016:174). Hama katliamından sonra ülkede uzun yıllar boyunca rejime karşı ayaklanma veya protesto girişimi görülmemiştir. Bu noktadan hareketle, Protestoların ortaya çıktığı 2011 yılından önce ülke içinde birçok yapısal sorun olmasına rağmen Suriye halkı, rejiminin uyguladığı baskıcı politikaların etkisi ile ayaklanma ve protesto benzeri tepkisel politik hareketler gerçekleştirmekten uzak durmaktadır. Bu bağlamda, 2004 yılında Suriye'nin doğusunda Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu Kamışlı bölgesindeki kısa süreli ayaklanma girişimi dışında Suriye'deki muhalif gruplar, Esad rejimine karşı çekingen bir politika izlemişlerdir (Milliyet 2004).

Suriye'de yaşanan çatışmaların psikolojik nedenlerinden sonuncusu, ülkenin etnik ve dini grupları arasında birbirlerine karşı güvensiz bir ortam bulunmaktadır. Bu doğrultuda, bağımsızlık sonrası Suriye siyaset tarihinde yaşanan gelişmeler ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel hafızasında oluşan algıdan dolayı, farklı bir grubun sergilediği her davranışı tehdit veya meydan okuma şeklinde algılanmaktadır (Koyuncu, 2016:207-208). Bu bağlamda, ülkedeki grupların birbirleriyle olan ilişkileri şüphelik ve rekabet çerçevesinde oluşan güvensizlik üzerine kurulmuştur. Bu noktadan hareketle, bağımsızlık sonrası geçen süre içerisinde, bir tarafta Sünni kesimden zulüm gördüğüne inanan Nusayri, Dürzi, İsmaili ve Hristiyan dini azınlık grupların oluşturduğu blok yer alırken; diğer tarafta ülkenin çoğunluğunu oluşturmasına rağmen elli yıla yaklaşan bir sürede Nusayri grubuna mensup Esad ailesinin otoriter yönetiminde zulüm gördüğünü savunan Sünni Müslüman bloğu bulunmaktadır. Bu çerçevede, Sünni grup dini azınlık gruplara bakışı ötekileştirici ve yargılayıcı olarak ifade ederken; azınlık dini

gruplarda Sünni grubu intikamcı olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple, taraflar arasında yüzeysel ve kırılmalı bir iletişim bulunmaktadır (Şenzeybek, 2013:490).

Benzer bir güvensizlik ortamı dini azınlık gruplar arasında da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Baas Partisinin iktidara geliş sürecinde parti içerisinde yer alan Dürziler, zamanla partinin Nusayrilerin kontrolüne geçmesiyle partiden ve ülke yönetiminden tasfiye edilmesinden sonra; Dürzi-Nusayriler kutuplaşması yaşanmıştır (Pipes, 1989:444). Ayrıca, dini azınlık grupların birbirleriyle verdiği mücadelenin dışında kendi içlerinde de mücadeleleri görülmektedir. Bu noktadan hareketle, Nusayri subayların parti ve ordu içerisindeki diğer gruplarla girdiği iktidar mücadelesini kazandıktan sonra kendi içlerinde yaşadığı iktidar mücadelesi örnek verilebilir (Salık, 2016:62). Bu bağlamda, ülkedeki dini grupların geçmişten günümüze yaşadıkları olayların etkisinde oluşan tarihsel hafızaya bağlı olarak oluşan güvensizlik ortamı grupları sürekli bir tehdit ve rekabet ortamı içerisinde tutmaktadır. Bu tehdit ve rekabet ortamı en üst seviyede Sünni Blok ile dini azınlık grupları arasında başlarken sırayla azınlık grupları arasında ve en sonda azınlık grupların kendi içlerinde rekabet ve güç mücadelesine dönüşebilmektedir.

Çatışma analizlerinin genelinde çatışma nedenleri, ana aktörlerin birbirlerine karşı doğrudan tepkileri ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak, çatışmanın doğası gereği taraflar arasındaki çıkar ve rekabet olgusunu göz ardı eden bu yaklaşımlar çatışma analizini eksik kalmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, daha önce değinildiği üzere Suriye rejimi, otoriter yönetimi anlayışına sahiptir. Bu sebeple, ülkede rejimin toplumsal tabanı ve çıkar gruplarının varlığına bağlı olarak, çıkar temelli toplumsal ayrışma meydana gelmiştir (Orhan, 2011: 20). Bu noktadan hareketle, iç savaştan önce 22 milyon civarında olan Suriye nüfusunun; yüzde 60'ı Sünni Arap, yüzde 12'si Nusayri Arap, yüzde 10'u Sünni Kürt, yüzde 10'u Hristiyan Arap, yüzde 5'i Türkmen ve yüzde 3'ü Dürzi Araplar oluşturmaktadır (Tomar, 2019). Bu bağlamda, Suriye'de homojen bir nüfus yapısı bulunmadığı gibi iktidar gücünün de merkezini Nusayri azınlığın oluşturduğu Baas ideolojisine sahip belirli bir çıkar grubunun kontrolü altındadır (Şöhret,

2016:79). Nusayri azınlığın, Suriye yönetim kademelerinde bu denli etkin olması sebebiyle literatürdeki çalışmaların çoğunda Esad rejiminin Nusayri bir rejim olarak ifade edildiği görülmektedir (Süer, 2012:5).

Yapılan bu tespit yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Baas (Esad) rejiminin yönetim kademesinde Nusayri bir grup var olmakla birlikte ülkedeki diğer azınlık gruplar ile zengin Sünni tüccarların (özellikle Şam ve Halep bölgesi) oluşturduğu geniş bir toplumsal tabanı da bulunmaktadır (Khatib, 2017:390). Bu çerçevede, Esad rejimi Nusayri toplumunun dışında Suriye halkının farklı kültürel toplulukların bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmektedir.

Suriye'de meydana gelen ayaklanmalarda, iktidar olmanın gücü ve nimetlerine sahip olmayan gruplar (ağırlıklı olarak Sünni Araplar) rejim karşıtı bir rol almış ve ayaklanma sürecine dahil olmuştur (Özgöker ve Altuner, 2016:197). Bununla birlikte, rejim yanlısı gruplarda, ülkede yaşanacak olası bir iktidar değişikliğinde, kendilerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal hayattan tekrar dışlanacağını düşünmeleri sebebiyle rejimin yanında hareket etmişlerdir (Atlıoğlu,2016:178). Diğer yandan, Baas rejimi dönemi de dahil olmak üzere Suriye yönetiminden dışlanan Kürtler içerisindeki bazı unsurlar (başta PYD) çatışma sürecinin sonunda kazanımlar elde etmek için mevcut rejim ile işbirliği içerisinde hareket etmiştir (Evrensel, 2015). Bu noktadan hareketle, Suriye'deki farklı gruplar arasında yaşanan iktidar mücadelesi Suriye'de yaşanan mevcut çatışmanın taraflarını oluşturmaktadır.

2.5. Çatışmanın Dinamikleri

Suriye özelinde Arap ayaklanmaları etkisiyle yaşanan çatışmayı, çatışma barometresinin (Conflict Barometer) çatışma inceleme değerleri doğrultusunda beş farklı dönemde incelemek mümkündür. Bu bağlamda, gizli çatışma seviyesinde başlayan çatışma zamanla görünür çatışma, kriz, şiddetli kriz ve savaş seviyesine evrilmiştir.

Gizli/görünmez çatışma dönemi, Suriye çatışmasını oluşturan yapısal, çıkar temelli ve psikolojik nedenlerin görüldüğü evredir. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde potansiyel bir çatışma ortamı bulunmasına rağmen açık bir çatışma

yoktur. Bu sebeple, Arap ayaklanmaları etkisiyle Suriye içerisinde protesto gösterilerinin başladığı Ocak 2011 tarihinden öncesi gizli çatışma dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bu dönemin başlangıç aşaması kesin olarak belirlenmesi mümkün değildir.

Görünür çatışma dönemi, Ocak 2011 itibarıyla ülkede hissedilmeye başlanan protestoların, şiddet içermeye başladığı Mart 2011 tarihine kadar ki süreci görünür çatışma dönemini kapsamaktadır. Bu dönem, Suriye’de Arap ayaklanmalarının etkisiyle gerçekleşen protesto hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Arap ayaklanmaları etkisiyle ocak ayından itibaren ülke içerisinde küçük çaplı protesto gösterileri yapılmış olsa da bu protestolar, siyasi iktidardan (Beşar Esad) ziyade, yerel yönetici ve güvenlik güçlerinin uygulamalarına yönelik tepkileri içermektedir (Orhan, 2011(b):7). Arap ayaklanmalarını yaşanan diğer ülkelerin aksine Suriye’nin halk tarafından desteklenen, sınırlı da olsa belli başlı reformlarla ülkeyi dönüştürmeye çalışan genç bir liderinin bulunması, protesto çağrılarının Mart 2011’e kadar yeteri kadar destek bulmamasına neden olmuştur (Phillips, 2016:41). Protestoların doğrudan siyasi iktidarı hedef almaması sebebiyle, Suriye rejiminin olayları geçici protestolar olarak değerlendirdiği ve herhangi bir önlem almaya gerek duymadığı görülmektedir (Acar, 2013:132). Diğer bir deyişle, halk ayaklanmalarının görüldüğü diğer ülkelere kıyasla, Suriye’deki ayaklanmanın ilk döneminde hem kitlesel boyutta protesto gösterilerinin olmadığı, hem de Beşar Esad’ın siyasi meşruiyetini sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu sebeple, mevcut durum içerisinde çatışma görünür bir hale gelmiş olmakla birlikte, henüz şiddet içermeyerek düşük yoğunluk seviyesinde gerçekleştiği gözlenmektedir.

Kriz dönemi, Mart 2011 tarihinden itibaren protestocuların artık Beşar Esad’ın liderliğine ve Baas rejimine yönelik eleştirilerde bulunması üzerine rejimin şiddet kullanımını ön plana çıkararak güvenlikçi bir yaklaşım sergilemeye başlamasıyla, çatışma sürecinde kriz aşamasına geçilmiştir. Bu dönemde, rejim (Esad), ülkede yaşananları arkasında İsrail’in olabileceği bir komplo hareketi olarak ifade ederek; yaşananları

toplumsal taleplerden ziyade teröristlerle mücadele olarak görmüştür (Oweis, 2011). Rejimin, şiddet yanlısı gruplar ile toplumsal taleplerde bulunan gruplar arasında ayırım yapmadan, kontrolü sağlamak için çatışma sahasında kullandığı askeri araçları ve yöntemlerine bağlı olarak şiddetin tırmandığı gözlenmektedir (BBC Türkçe, 2011). Diğer yandan bu dönemde, rejime yönelik şiddet kullanan muhalif gruplarda bulunmaktadır (Çağlar, 2019:105-106). Bu doğrultuda, rejimin protestoları şiddet yoluyla bastırma politikasının yarattığı tepki, protesto gösterilerine kitlesel bir boyut kazandırmakla birlikte ülke içerisinde rejim aleyhine protesto gösterileri yapan grupların yanı sıra rejim lehine destek gösterileri düzenlenmesiyle Suriye vatandaşları arasında, rejim yanlısı ve rejim karşıtı olmak üzere ikili bir bölünme yaşanmıştır (BBC Türkçe, 2011(b)). Bu bağlamda, ülke geneline yayılan protestolar, Suriye yönetimi tarafından ulusal bir soruna haline gelirken; aynı zamanda düşük yoğunluk seviyesinde başlayan çatışma, orta yoğunluk seviyesine evrilmiştir (Biggar, 2013:397). Başka bir deyişle, çatışma sahasında bir yandan rejim karşıtı ve rejim yanlısı kitlesel protestolar meydana gelirken diğer yandan da protestocular ile rejim güçleri arasında yaşanan karşılıklı çatışmalar sonrası ülkede çok sayıda ölüm yaşanmaya başlamıştır.

Suriye çatışmasının kriz döneminde, rejim, protestoları durdurmaya yönelik sınırlı reform çalışmaları ile siyasi, toplumsal ve ekonomik tedbirler de almıştır. Bu doğrultuda, yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı bölgelerde kontrolü kaybetmemek adına, ülkede elli yıla yakın süredir (1962’den itibaren) vatandaşlık hakkına sahip olmayan Suriyeli Kürtlere (Haseke bölgesindeki) vatandaşlık hakkı tanırken; uzun yıllardır sürgünde bulunan PYD lideri Salih Müslüm’ün de ülkeye dönüşüne izin vermiştir (BBC, 2011; Orhan,2012(b)). Benzer şekilde, rejim, Naci İtri başbakanlığındaki hükümet yerine reform yanlısı bir hükümet değişimiyle; ya da gösterilerin yoğun olarak yaşandığı Dera, Humus, Hama ve Deyrizor valileri görevden alarak toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmaya çalışmıştır (CNN, 2011; Aljazeera, 2011). Rejimin bu toplumsal tedbirlerin yanı sıra Suriye’deki göstericilerin öncelikli siyasi reform talepleri dikkate alarak; ülkede kırk sekiz yıldır

(1963'den itibaren) uygulanan olağanüstü hal yasası ve devlet güvenlik mahkemelerini yürürlükten kaldırması; mevcut siyasi partiler yasasında değişiklik ve siyasi mahkûmlara yönelik af ilanı gibi reform uygulamaları da bulunmaktadır (BBC, 2011(b)). Diğer bir ifadeyle, rejim, bir yandan ülkede yaşananları bir komplo hareketi ve protestocuları terörist olarak ifade ederek şiddet yoğunluklu müdahalelerde bulunurken; diğer yandan da sınırlı reform ve tedbirlerle, ülkede artan protestoların son bulmasını amaçlamıştır. Çatışma bu dönemde, şiddet içermeye başlamasıyla birlikte, düşük yoğunluk seviyesinden orta yoğunluk seviyesine yükseldiği gözlenmektedir.

Şiddetli kriz dönemi, çatışmanın en kritik aşaması olan kriz dönemi hükümet tarafından iyi yönetilmeyerek *şiddetli krize* dönüşmüştür. Bu doğrultuda, rejim, gösterilerin büyüdüğü kentlerde kontrolü sağlamak için ordu kuvvetlerini kullanmaya başlayarak, tank ve helikopter gibi araçlarla kuşatmalar gerçekleştirmiş; bu kentlerden bazılarında da askeri operasyonlar düzenlemiştir (Shadid, 2011(b)). Bu dönemde, Suriye'de yaşanan çatışmaların şiddet yoğunluk seviyesi orta seviyeden yüksek seviyeye yükselmiştir. Bu doğrultuda, protestolara katılan Suriye halkının, katılımcı demokrasinin (basın ve toplanma özgürlüğü, siyasi parti kurma özgürlüğü vb.) hayata geçirilmesine yönelik talepleri ile rejimin varlığını koruma için izlediği baskıcı uygulamaların (işkence, tutuklama, şiddet kullanma vb.) sona erdirilmesine yönelik beklentilerin karşılanmasında rejimin, yetersiz kalması ve sivillere yönelik organize bir şekilde şiddet kullanmaya devam etmesi, muhalif grupları siyasi ve askeri örgütlenmeye yöneltmiştir (Dalacoura, 2012:66).

Ülke içerisinde rejim karşıtı protestoların devam ettiği bu süreçte muhalifler bir yandan da askeri ve siyasi örgütlenme sürecine girerek rejim karşısında daha organize bir mücadele etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, ülke içinde ya da ülke dışında olmak üzere muhalif siyasi örgütlenmeler oluştuğu görülmektedir. Suriye içerisinde örgütlenme sürecini tamamlayan grup/lar, rejime karşı daha ılımlı ve reform yanlısı gruplar olurken; ülke dışında örgütlenen grup/lar, kendi vatandaşını öldüren

bir rejimin iktidarı devretmesi gerektiği yönünde keskin bir politik yaklaşımı benimsemektedir (BBC, 2013). Rejim dışında, alternatif siyasi oluşumların ortaya çıkmasıyla birlikte, çatışma farklı bir aşamaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, ülke dışında örgütlenme sürecini gerçekleştiren muhalif grupların varlığı, Suriye'nin diğer devletlerle yaşadığı dış politika krizlerinin önemli sebeplerinden biri olmasıyla Suriye'de yaşananların bölgesel bir boyut kazanmasına sebep olmuştur (Çağlar, 2019:99). Başka bir ifadeyle, bölgesel ve küresel aktörler açısından ülke sınırları dışında kurulan siyasi oluşumları, çıkarlarını gerçekleştireceği ya da Suriye üzerinde etki sahibi olacağı vekil unsurlar olarak görmektedirler. Bu sebeple, bu aktörleri üzerinden çatışma sahasında öne çıkma isteği çatışmayı bölgesel ve küresel boyuta dönüştürmüştür.

Silahlı muhalif grupların örgütlenmesi ise siyasi muhalif gruplardan farklı bir süreç geçirdiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle, askeri muhalif grupların geneli, sivil halkı rejimin uygulamış olduğu şiddete karşı korumak amacıyla çatışma sahasında kendiliğinden oluşmuş yapılardır (White, 2011). Bununla birlikte, Suriye'de yaşanan çatışmaların şiddetlenmeye başlaması ve çatışma sahasında farklı aktörlerin ortaya çıkması ile birlikte, silahlı muhalif grupların birçoğu, siyasi muhalif hareketler gibi bölgesel ve küresel aktörler açısından çıkarlarını gerçekleştireceği ya da Suriye üzerinde etki sahibi olacağı vekil unsurlara dönüşmüştür (Asseburg ve Wimmen, 2012:3). Diğer bir ifadeyle, bu yapılar, çatışmaların şiddet içermeye başladığı dönemde belirli bir hiyerarşik yapılanma ya da dış destekle oluşmamış; birçoğu yerel kaynaklarla sivil halkı koruma amacıyla hareket etmiş olmalarına rağmen çatışmanın şiddet yoğunluk seviyesi artmasıyla birlikte bölgesel/küresel aktörlerden dış destek almışlardır.

Mevcut dönem içerisinde, çatışma sahasında hiyerarşik bir yapılanmadan yoksun bir şekilde hareket eden silahlı grupların çoğu; ülke genelinde sivil halka yönelik organize bir şekilde şiddet kullanan rejim unsurlarına karşı örgütlü bir silahlı direniş oluşturmak amacıyla Suriye ordusundan ayrılan subayların oluşturduğu ÖSO altında bir araya gelmişlerdir (Şen, 2015:21). ÖSO, şemsiye bir yapı olduğu

için tam manasıyla emir komuta zinciri içerisinde hareket eden hiyerarşik bir askeri birlik olmamakla birlikte; silahlı bir muhalif oluşumun yükselişi hükümetin şiddet politikasının daha da sertleştirmeye yöneltmiştir. Bu çerçevede, çatışma sürecinin başında rejim ile silahsız halk arasında başlayan süreç, zamanla farklı arayışlar içerisinde olan muhalif yapıların ortaya çıkmasıyla, rejim için yerel bir sorun olan protesto sürecini varlık mücadelesine dönüştürmüştür.

Savaş dönemi, 2012 yılının ikinci yarısından itibaren çatışmanın şiddet yoğunluğu en üst seviyeye ulaştığı iç savaş aşamasına dönüşmüştür (Öztop, 2019:118). Bu dönemde, ÖSO ve El-Nusra gibi silahlı muhalif grupların yanı sıra YPG, Hizbullah ve IŞİD gibi farklı talepleri bulunan silahlı devlet-dışı aktörlerin Suriye çatışma sahasında mücadele ettiği görülmektedir (Çağlar ve Aksu, 2019:513). Rejim dışındaki unsurların homojen bir yapıda olmamaları sebebiyle çatışma sahasında ki muhalif unsurlar bir yandan rejim güçlerine karşı mücadele verirken; diğer yandan da çatışma sahasında birbirleri arasında alan mücadelesi vermişlerdir (Mirza ve diğerleri, 2021:51). Diğer bir ifadeyle, çatışma sahasında farklı grupların ortaya çıkmasıyla birlikte, gruplar arasındaki hâkimiyet mücadelesi taraflardan birisinin lehine sonuçlanmayarak; on yıldır süren iç savaşın gidişatını şekillendirmiştir.

Mevcut dönem içerisinde, ÖSO'nun hiyerarşik bir yapıdan ziyade yerel güçleri koordinasyonunu sağlayan yapısı sebebiyle örgütsel bir bağlılığın bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple, ÖSO olarak ifade edilen yerel unsurlar arasında, yeni hâkimiyet alanları kazanımları karşısında; yapı içerisinde yeni rekabet ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Ulutaş ve diğerleri, 2015:9). Bunun dışında, ÖSO'nun çatışma sahasındaki başarıları karşısında, SUK ve SUKO gibi siyasi gruplar siyasi destek ve kaynak sağlama da yetersiz kalmasının yanı sıra çatışma sahasında ortaya çıkan yeni aktörlerin sahip olduğu güç ve destekler de, ÖSO'nun hâkimiyet kaybetmesine neden olmuştur (AA, 2013). Kaybedilen bu hâkimiyet alanları ise çatışma sahasında farklı aktörlerin kontrolüne geçmiştir (Tok ve diğerleri, 2019). Başka bir ifadeyle, Suriye'de şiddet seviyesinin artması ve çatışmanın farklı

alanlara yayılmasıyla birlikte ülke içerisinde ÖSO haricinde alternatif oluşumlar oluşmaya başlamıştır.

Ülkede arttan şiddete bağlı olarak daha önceden pek çok ülkede terör faaliyetlerinde bulunmuş tecrübeli selefi/cihadi savaşçıların da popüleritesini arttırmıştır. Bu durum, çatışma sahasına radikal savaşçı akımını tetikleyerek; radikal aktörlerin etkinliğini arttırmıştır (Jones, 2013:54-59). Bu radikal aktörler arasında etkinlik kazanan gruplardan birisi de Irak El Kaidesi/İrak İslam Devleti (İİD) bünyesindeki Suriyeli militanlar tarafından oluşturulan El Nusra Cephesi'dir (Orhan, 2013:90-91). Nusra Cephesi, sahip olduğu taktiksel tecrübesiyle rejim karşısında hareket eden muhalif silahlı aktörler arasında etkin ve önemli bir unsur haline gelmiştir (Polat, 2016:216-217). Diğer yandan bu örgütün çatışma sahasındaki kazanımlarına bağlı olarak ÖSO bünyesinde faaliyet gösteren silahlı muhalif gruplar ile ülke dışından yabancı savaşçıları saflarına katmıştır (Laub, 2017). Başka bir deyişle, Suriye'de çatışmanın şiddetlenmesiyle birlikte, demokratik ve özgürlük odaklı ortaya çıkan muhalif yapıların dışında dini öğretileri barındıran radikal unsurlarda oluşmaya başlamasıyla çatışma sahası radikal bir boyutta kazandığı gözlenmektedir.

Bu dönemde ortaya çıkan radikal muhalif oluşumların dışında, devlet-dışı silahlı aktörlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede hareket eden aktörlerden en önemlisi PYD'dir. Suriye'de yaşananlar iç savaşın ilk dönemlerinde, rejim güçleri, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ülkenin kuzeyinden çekilmesi ile bu bölgeler PYD ve askeri silahlı gücü YPG ile YPJ'nin kontrolüne geçmiştir (Acun ve Keskin, 2017: 12). 19 Temmuz 2012 tarihinden itibaren çatışma sahasında aktif olarak yer almaya başlayan örgüt; bölgedeki kazanımları ve hâkimiyet alanını genişleterek 11 Kasım 2013 tarihinde, Suriye Kürdistan'ı olarak ifade edilen Rojava'da kurucu meclis oluşturan örgüt; kontrolü altındaki bölgede, Cezire, Kobani ve Afrin kantolarını ilan etmiştir (BBC Türkçe, 2013). Bu doğrultuda, örgüt, Cenevre II sürecine dahil edilmemesi üzerine de tek taraflı olarak Ocak 2014'te demokratik özerklik ilan etmiştir (Özçelik, 2019:6). PYD'nin özerklik ilanı ve kanton stratejisi, Türkiye açısından ulusal güvenlik sorunu olarak algılanması;

çatışma sürecine doğrudan askeri müdahalede bulunmasına etki etmiştir (Kerman ve Efeğil, 2017:164). Benzer şekilde, PYD, Suriye rejimi ve ordusuyla çatışmaya girmekten kaçınırken; rejim karşıtı hareket eden muhalif ve radikal gruplarla rekabet içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bunun dışında, PYD'nin ilk olarak YPG ve YPJ unsurları ile ilerleyen dönemlerde ise SDG olarak ifade ettiği kendi kontrolündeki farklı etnik ve dini yerel grupların bulunduğu koalisyon güç üzerinden IŞİD'e karşı yoğun çatışmalar yaşamıştır. Bu süreçte, başta ABD olmak üzere uluslararası aktörlerin askeri ve ekonomik desteğini almasıyla çatışma sahasında önemli bir hâkimiyet alanı kazanmıştır (BBC Türkçe, 2019). Ayrıca, ABD'nin, IŞİD unsurları karşısında, Türkiye'nin terör örgütü olarak ifade ettiği SDG/YPG'yi desteklemesi Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilenmiş ve Türkiye'yi süreç içerisinde farklı alternatif işbirliği arayışlarına yöneltmiştir (Özçelik, 2019). Bu bağlamda, PYD'nin çatışma sahasında ki varlığı ve kazanımları çatışmanın aktörleri tarafından farklı yorumlanmaktadır.

Çatışma sürecine, Suriye dışından gelerek Suriye çatışma sahasında yer almaya başlayan devlet-dışı aktörlerinde etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda, çatışma sürecini etkileyen devlet-dışı aktörlerden ilki, ilerleyen süreçte İslam devletine dönüşecek olan Irak İslam Devleti (İİD)'dir. İİD, askeri ve ekonomik destek vererek oluşturduğu El Nusra cephesinin, çatışma sahasında kısa sürede sağladığı başarılar ve kazanımlar sebebiyle sahada kendisinden ayrı politika izleyeceği ve kazanımları paylaşmayacağından çekinmesi sebebiyle, El Nusra cephesini feshederek; iki örgütü IŞİD adı altında birleştirdiğini duyurmuştur. El Nusra cephesi, IŞİD adı altında birleşmeyi kabul etmeyerek, El Kaide bünyesinde faaliyetlerini sürdürme isteği; El Nusra ile IŞİD unsurları arasında yoğun çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur (Charles, 2016:229). Bu doğrultuda, IŞİD unsurları, Irak dışında Suriye'de de doğrudan faaliyete geçmesiyle, rejim ve muhalif gruplar başta olmak üzere çatışma sahasındaki aktörlerle de mücadele içerisine girmiştir (Ersöz ve diğerleri, 2019). Örgütün, Suriye ve Iraktaki kazanımlarının yanı sıra başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelerde gerçekleştirdiği terör saldırıları sonucu küresel bir tehditte

dönüşmesi, bölgesel ve küresel aktörleri, örgüte yönelik askeri müdahalede bulunmaya yöneltmiştir (Şenol ve diğerleri, 2016:278). Diğer bir ifadeyle, örgütün yarattığı bu tehdit ortamı, çatışma sahasına farklı aktörlerin dahil olmasını tetikleyerek, Suriye'de yaşanan süreci, uluslararası bir gündeme dönmüştür.

Devlet-dışı aktörlerden olan Hizbullah ise Suriye ayaklanmalarının başladığı 2011 yılından itibaren faaliyet gösterdiğine dair iddialar bulunsa da örgüt resmi olarak çatışma sahasındaki varlığı 30 Nisan 2013 tarihinde kabul etmiştir (The Guardian, 2013). Hizbullah'ın Suriye iç savaşına dahil olmasıyla Esad rejimi askeri gücünün organizasyonu ve gelişmesini sağlayarak direniş ekseninin omurgası olarak görülen Suriye'nin (Esad rejimi) ayakta kalmasında kritik rol oynamıştır (Miş, 2014:9). Bu doğrultuda, Hizbullah, iç savaşın ilk dönemlerinde danışmanlık misyonuyla hareket ederken, 2013 yılından itibaren Hizbullah'ın Suriye çatışmasında rolü değişim göstererek Suriye ordusunun yanında aktif bir şekilde çatışmalara katılım sağlamıştır (Ralph, 2013). Hizbullah unsurları, rejim yanında çatışmalara doğrudan dahil olmasıyla Suriye güçlerinin sayısındaki artışın yanı sıra; bazı çatışmalarda operasyonun planlanması ve yürütülmesini kontrol ederek rejim unsurlarına askeri destek sağlamıştır. Diğer yanda, Hizbullah'ın çatışma sahasına dahil olmasıyla, askeri yetenek, disiplin ve liderlik sıkıntısı yaşayan Suriye rejimine bağlı savunma güçlerinin operasyon yeteneği artmıştır. Bu doğrultuda, rejim unsurlarının aldıkları eğitim, muhalifler karşısında kontrolü kaybettiği alanlarda yeniden hâkimiyet kazanmaları ile kontrol sağladığı hâkimiyet alanlarının korunmasında etkili olmuştur (Sullivan, 2014:10-12). Bununla birlikte, Hizbullah unsurlarının çatışma sürecine dahil olmasının bölgesel etkisi de bulunmaktadır. Bu çerçevede, Hizbullah'ın çatışma sahasında aktif olarak rol üstlenmesi, İsrail'in çatışma sürecine dahil olması ve Lübnan ile İsrail arasında sorunların yaşanmasını tetiklemiştir (Fırat, 2020).

Suriye'de yaşanan çatışmaların bölge ülkeleri tarafından farklı yorumlanması, bölgesel güç mücadelesi, devlet-dışı aktörlerin bölge ülkeleri için oluşturduğu güvenlik krizi ve komşu ülkeler açısından göç eden Suriyelilerin sosyo-ekonomik tehdidi,

çatışmanın etki alanı ulusal düzlemde bölgesel düzleme evrilmesine neden olmuştur (Oktav, 2018:215). Bu dönemde, bölgesel güç konumunda bulunan Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ile Katar, İsrail, Lübnan ve Ürdün gibi bölge ülkeleri yaşanan çatışma sürecinde ön plana çıkan aktörler olmaya başlamışlardır.

Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve BAE'nin rejim karşısında bir pozisyon alarak Suriyeli muhalif unsurlardan SUK ile SUKO'yu ülkenin meşru temsilcisi olarak tanıyıp siyasi destekleri görülmektedir (Nanda, 2012:18). Bununla birlikte, Suudi Arabistan ile Körfez ülkeleri, Suriye'deki çatışmalarda doğrudan şiddetli müdahalede bulunmaktan kaçınıp, sahip oldukları ekonomik gücü kullanarak dolaylı askeri müdahaleleri tercih etmiştir (Oktav, 2013:75).

Türkiye'nin ise çatışma sürecine dolaylı askeri müdahalesinin yanı sıra, doğrudan askeri müdahalesi de bulunmaktadır. Özellikle, silahlı devlet-dışı aktörlerin Suriye içerisinde faaliyetleri ve etki alanlarının artması, Suriye'nin komşuları başta olmak üzere bölge ülkelerinin genelinde bir ulusal güvenlik krizi oluşturmuştur (Çağlar, 2019:147-149). Bu bağlamda, IŞİD ve PYD'nin bölgedeki kazanımlarının Türkiye açısından bir ulusal güvenlik sorunu yaratması, Türkiye'nin çatışma sürecinde izlediği dolaylı askeri müdahale yöntemi yerine, doğrudan çatışma sahasına müdahalede bulunmasına neden olmuştur. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin, Suriye çatışma sahasında IŞİD ve PYD/YPG karşı, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı isimli askeri operasyonlar düzenleyerek, sınır güvenliğini korumaya çalıştığı görülmektedir (Ertem, 2018:142-143).

İsrail ise çatışma sürecine dahil olmamakla birlikte, çatışma sahasında İran ve Hizbullah'ın güçlenmesi ile kimyasal silah tehdidi gibi İsrail için bir ulusal tehdit oluşturan durumlarda Suriye rejimi, Hizbullah ve İran unsurlarına karşı doğrudan müdahaleleri de beraberinde getirmiştir (Magen, 2015:122).

İran'ın ise Suriye rejiminin devamını kendi rejiminin devamı olarak gören yaklaşımı ve Suudi Arabistan ile bölgesel güç olma rekabeti sebebiyle Körfez ülkelerinin genelinden farklı bir politika izleyerek rejimi desteklediği gözlenmektedir (Miş, 2014:229).

İran rejimi çatışmanın her aşamasında, Esad rejimiyle paralel hareket etmiştir. Bu doğrultuda, İran rejiminin, Esad rejimi lehine çatışma sahasındaki Suriye rejimi lehine uyguladığı; siyasi, ekonomik ve askeri müdahaleleriyle neredeyse çatışmanın birinci taraf aktörü gibi hareket etmiştir (Ulutaş ve diğerleri, 2015:21). Bu çerçevede, İran'ın, Afgan ve Şii Milisler ile Hizbullah'ın Esad rejimi lehine çatışmaya katılmasına öncülük etmesi ve doğrudan müdahalelerinin yanı sıra çatışmaların şiddetlenmesiyle birlikte Kudüs gücü unsurlarını kullanarak çatışma sürecine dahil olması 2015 yılına kadar (Rusya'nın doğrudan çatışma sürecine dahil olması) Suriye rejiminin varlığını devam ettirmesinde hayati rol oynamıştır (Akbarzadeh, 2015:45).

Suriye'de yaşananlar bazı bölge ülkelerini için ulusal güvenlik dışında sosyo-ekonomik tehditlere de sebep olmuştur. Özellikle Suriye'de çatışmaların şiddetlenerek ülkenin tümüne yayılmasıyla birlikte yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin ilk kaçış noktası Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkiye gibi komşu ülkeler olmuştur (Pirinççi, 2018:43-44). Bu doğrultuda, savaş ortamından kaçarak gelen Suriyeliler bu ülkelerde ekonomik, demografik ve adli sorunlara sebep olmuş ve bu durum Suriye iç savaşının etkilerinin bölgeselleştiren bir etki doğurmuştur (Orsam, 2014:55-58)

Suriye çatışma sahasında, uluslararası aktörlerin çatışan talep ve hedefleri, rejimin kimyasal silah kullanımı, IŞİD'in artan etkinliğine bağlı olarak oluşan küresel terör tehdidi ve çatışmalardan kaçan Suriyelilerin Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler için oluşturduğu göç riskinden dolayı çatışmanın dinamikleri bölgesel düzlemle sınırlı kalmayarak uluslararası düzleme evrilmiştir (Yavaş, 2018:141-145). Bu dönemde bölgesel aktörlerin dışında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi üyesi (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık) ön plana çıktıkları görülmektedir.

Rusya, Suriye'deki olaylar başladığı ilk andan itibaren, rejim lehine bir pozisyon alarak siyasi, diplomatik ve ekonomik destek sağlarken; 2015 yılından itibaren davetli müdahaleci olarak çatışmalara doğrudan müdahalede bulunmuştur (Gupta, 2016:34). Rusya, askeri desteğinin yanı sıra, ekonomik ve

siyasi araçları da kullanarak rejimin varlığını sürdürmede kritik bir rol üstlenmiştir (Dag Hammarskjöld Library, 2021). Bu noktadan hareketle, Rusya, BMGK'de veto yetkisini kullanarak Suriye'ye yönelik uluslararası müdahaleleri önlemekle kalmamış, aynı zamanda çatışmanın çözümüne yönelik düzenlenen Cenevre görüşmeleri dışında Astana ve Soçi gibi alternatif çözüm arayışlarına öncülük etmiştir. Bu süreçte, Türkiye ve İran gibi çatışma sürecinde farklı yaklaşımlar sergileyen bölgesel aktörlerle işbirliği yapan Rusya çatışmaların tırmanmasını da bu sayede engellemeye çalışmıştır (Şensoy, 2018:232).

Suriye iç savaşında rejim lehine politikalar takip ederek ön plana çıkan bir diğer uluslararası aktör olan Çin ise çatışma sürecinde şiddet içeren politikalar uygulamaktan ziyade, Rusya ile uyumlu politikalar izlemiş ve BMGK'daki veto yetkisini kullanarak, Suriye'ye uluslararası bir müdahale yapılmasını önlemiştir (Garwood-Gowers, 2012:389)

Rusya ve Çin'e karşı, ABD, Fransa ve Birleşik Krallık ise Suriye rejimine karşı bir pozisyon içerisinde yer almakla birlikte, rejime yönelik müdahale yöntemi konusunda seçici davranarak doğrudan askeri müdahalede bulunma yerine dolaylı askeri müdahaleler ile siyasi, diplomatik ve ekonomik araçları öncelikli olarak tercih etmiştir (Köse, 2018:178-188). Bununla birlikte, küresel boyuta ulaşan terör tehdidi ile uluslararası toplumun tepkisini çeken insan hakları ihlallerinin bulunduğu durumlarda da çatışma sahasında doğrudan müdahalede buldukları görülmektedir. Bu noktadan hareketle, IŞİD'in küresel düzeyde bir terör örgütüne dönüşmesi sonrası ABD'nin, uluslararası ve bölgesel aktörlerle ortaklaşa IŞİD hedeflerine yönelik düzenlediği hava operasyonları, doğrudan müdahaleye örnek teşkil etmektedir (BBC, 2014). Benzer şekilde, Suriye rejiminin muhalifler ve sivil halka yönelik kimyasal silah kullanımı olduğuna dair iddiaların artması sonrası 2017 yılında ABD'nin tek başına; 2018 yılında ise ABD, Fransa ve Birleşik Krallık hava kuvvetleri işbirliğinde Suriye'ye yönelik hava saldırıları da yine bu kapsamdan değerlendirilebilir (Foreign and Commonwealth Office, 2018). Ayrıca, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin, IŞİD ile

mücadele adı altında YPG'nin kontrolündeki SDG sağladığı askeri, ekonomik ve siyasi destek; mevcut durumda Suriye'de üç parçalı bir bölünme yaşanmasına sebep olmuştur.

2.6. Çatışmanın Stratejileri

Suriye'de yaşanan sürecin sonlanması için tarafların izlediği çatışma iyileştirme stratejileri de bulunmaktadır. Çatışmanın iç aktörleri dışında, bölgesel/ küresel aktörler ile bölgesel/uluslararası örgütlerin çatışmayı yatıştırma ve çatışmayı çözmeye yönelik faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, çatışma henüz sonuçlandırılmamış olması sebebiyle çatışmaya dönüştürmeye yönelik stratejiler bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle öne çıkan çatışma iyileştirme stratejileri, Suriye Halkının Dostları Toplantıları, Cenevre Barış Görüşmeleri ve Astana platformudur.

Suriye Halkının Dostları Grubu Toplantıları, Suriye'de yaşanan çatışmaları durdurmak için gerçekleştirilen uluslararası arabuluculuk girişimlerinden ilki, Suriye muhalefetinin tek açısı altında örgütlenmesini sağlayarak, güçlenmesi ve uluslararası toplum nezdinde meşruiyet kazanması amacıyla gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Toplantıları (SHDT)'dir. Bu toplantılar, çatışmanın bütün taraflarını bir araya getirmekten ziyade muhalif unsurlar üzerine yoğunlaşması sebebiyle zaman içerisinde etkinliğini kaybederek yerini alternatif arayışlara bırakmıştır (Ayvaz, 2020: 52).

SHDT'nden ilki, 2012 yılının şubat ayında Tunus'ta gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, SNC'nin Suriye halkının meşru temsilcilerinden birisi olduğu kabul edilmiştir. Bunun dışında, toplantı sonunda ortak kararlar arasında yer almamakla birlikte, Suudi Arabistan'ın silahlı muhalefetin desteklenmesi ile Katar'ın, Arap Gücü yoluyla Suriye rejimine yönelik askeri müdahalelerin düşünülmesini önerdikleri görülmektedir (Aljazeera, 2012). İkinci toplantı ise İstanbul'da (Türkiye) 2012 yılı nisan ayında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda SNC, Suriye halkının resmi temsilcisi olarak tanınırken; ÖSO unsurlarına belirli alanlarda yardım yapılması yönünde kararlar alınmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2012). Bu çerçevede, Suriyeli muhaliflerin uluslararası toplum nezdinde meşruiyeti ve görünürlüğü artmıştır. SHDT'nin üçüncü, 2012 yılı temmuz ayında

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İçi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

Paris'te (Fransa) gerçekleşmiş, bu toplantıda Suriye rejimine uygulanan yaptırımların sıklaştırılması ve muhalefetin daha fazla desteklenmesi kararı alınmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı 2012(b)). Dördüncü toplantı ise 2012 yılı aralık ayında Marakeş'te (Fas) düzenlenmiştir. Bu toplantıda SUKO, Suriye halkının meşru temsilci olarak tanınmıştır (AlJazeera Türk, 2012).

2013 ve 2014 yıllarında da SHDT ile Suriye'nin Dostları Çekirdek Grubu (SDÇG) toplantılarının devam ettiği görülmektedir. Bu toplantılarda, genel manasıyla muhalefetin dağınlığının giderilmesi, muhalif unsurlara yardım sağlanması ve Suriye içerisinde ortaya çıkan radikal unsurların kontrol edilmesi yönünde konular görüşülmüştür. Bununla birlikte, Cenevre-II görüşmeleri öncesinde 2014 yılı ocak ayından düzenlenen SDÇG toplantısında, muhalif unsurlar arasındaki ayrılıkları gidermeye çalışmıştır. Toplantı sonrası Suriye'nin geleceğinde Beşar Esad ve ailesinin yer almayacağı açıklanırken, bu bağlamda SUKO'ya çağrıda bulunmuş ve geçiş sürecinde yer alacak heyetin oluşturulması istenmiştir (Miş ve Özdemir, 2012:202).

Çatışmayı yatıştırma stratejisi olarak, Suriye Halkın Dostları Toplantıları çatışmanın bütün taraflarını bir araya getirerek çözüm üretmekten ziyade, muhalefetin tek çatı altında örgütlenmesini tamamlayıp, Esad rejimi sonrası geçiş sürecinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, toplantılara Suriye rejimi katılım göstermediği gibi rejim yanlısı politik yaklaşım sergileyen İran, Çin ve Rusya gibi bölgesel ve küresel aktörler de katılım sağlamamışlardır. Bununla birlikte, ilk toplantıda seksene yakın ülke temsil edilirken ilerleyen toplantılarda BM, AB ve Arap Birliği gibi bölgesel/uluslararası örgütlerde katılım sağlamışlardır (T24, 2012). Daha açık bir ifadeyle, Suriye Halkın Dostları Toplantıları aktörler arasındaki farklı yaklaşımlar ve Suriye krizinin uluslararası düzlemde karmaşık bir yapıya sahip olması sebebiyle Suriye muhalefetini, uluslararası düzeyde tanınan konumuna getirmekle sınırlı kalmıştır. Bu sebeple çözüm üretmekte yetersiz kalması sebebiyle çatışma iyileştirme stratejisinin ana hedefi olan şiddetin durması noktasında başarısız olduğu görülmektedir.

Cenevre Görüşmeleri, Suriye'deki çatışma sürecine için gerçekleştirilen bir diğer önemli arabuluculuk girişimi de Suriye Eylem Grubu görüşmeleridir. Görüşmelerin seri haline gelmesiyle birlikte Cenevre Görüşmeleri olarak anılan bu toplantının amacı SHDT'sinde bulunmayan Çin ve Rusya gibi aktörlerin süreç içerisinde yer almalarını sağlayarak, çatışmaların sonlandırılması ve mülteci konusunun çözülmesidir. Ancak yapılan bu görüşmelerde, Suriye'den rejim ya da muhaliflerin görüşmelere katılım konusunda isteksiz yaklaşımları ile çözüme yönelik farklı düşünce ve tutuma sahip dış aktörlerin bulunması sebebiyle başarılı bir sonuç alınamamıştır (Miş, 2014:226). BM ve Arap Birliğinin özel temsilcisi Kofi Annan'ın başkanlığında 30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilen ilk Cenevre görüşmesine, BMGK daimi üyesi beş devletin (İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve ABD) dışında dört bölge devleti (Türkiye, Irak, Kuveyt ve Katar) ile AB ve Arap Birliği temsilcileri katılım sağlarken, görüşmelere Suriye muhalefeti ya da rejim tarafından katılım olmamıştır. Çatışmayı yatıştırma stratejisi olarak Cenevre Görüşmeleri, Suriye iç savaşı üzerine en geniş katılımlı ve kapsayıcı uluslararası çözüm arayış süreci olmakla birlikte, çatışma iyileştirme stratejisinin ana hedefi olan negatif barışın sağlanması konusunda başarılı olamamıştır. Bu bağlamda, rejim ile muhalif unsurlar arasındaki görüş farklılıkları dışında, ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörler arasında da görüş farklılıklarının bulunması sebebiyle çözüm üretmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, müzakere sürecine katılan aktörlerin fazlalığı çözümü güçleştirmektedir (Yılmaz(b), 2021:108-109).

Astana Platformu süreci; Astana görüşmeleri, Soçi zirveleri, Suriye Ulusal Diyalog Kongresi ve Suriye Anayasa Yapım Komitesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Astana süreci, çatışma sahası içerisinde çıkarları çatışan Türkiye, Rusya ve İran'ın, diğer bir ifadeyle sahada gerçek nüfuz alanına sahip aktörlerin, bir araya gelmesi ve ortak bir çözüm arayışı sunması sebebiyle Cenevre sürecine kıyasla daha etkili olmuştur (Orhan ve diğerleri, 2020:5). Bu doğrultuda, her ne kadar ihlaller gözlense de Astana süreci içerisinde oluşturulan çatışmasızlık bölgelerinde rejim ile muhalif unsurlar arasında ateşkes sağlamıştır.

Benzer şekilde, Suriye rejimi ile muhalif grupların, Astana görüşmeleri, Suriye Ulusal Diyalog Kongresi ve Suriye Anayasa Yapım Komitesi etrafında bir araya gelmesi ve müzakere sürecine dahil olmaları, taraflar arasında bozulan ilişkileri düzeltme ve olumsuz algıları ortadan kaldırmaya yönelik olumlu gelişmelerdir. Bununla birlikte, tarafların olumsuz tutumları ve çatışma sahasında yerel aktör sayısının fazlalığı sebebiyle, süreç kısmen başarılı olmuştur (Çağlar, 2019:293-294). Diğer bir ifadeyle, Astana süreci çatışmayı çözme stratejisi doğrultusunda oluşturulan bir süreç olmakla birlikte, çatışmayı iyileştirme aşaması ile çatışmayı çözme aşaması arasında kalmaktadır. Bu çerçevede, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlanması ve siyasi çözüme geçilmesi hedeflerinin uzağında kaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, her ne kadar başarılı bir sonuç alınmamış olmasına rağmen, genellikle çatışmalar sonlandıktan sonra çatışmanın dönüşüm aşamasında karşılaşılan anayasa Yazım Komitesi gibi kalıcı barışa yönelik katkılar dikkate alındığında, çatışma yatıştırmanın ilerisinde bir katkı sunduğu görülmektedir.

Sonuç

Çatışma inceleme yöntemlerinden birisi olan Çatışma Çarkı modelinden hareketle, bu çalışmada, Suriye iç savaşı; aktör, konu, neden, bağlam, dinamik ve strateji üzerinden çatışma analizi gerçekleştirilmiştir. İncelenen bu değişkenler aracılığıyla da çalışmanın sorularına yönelik cevaplar araştırılmıştır.

Buradan hareketle, *Suriye iç savaşında etkili olan unsurlar arasında*, siyasi ve ekonomik sebeplere bağlı yapısal nedenlerin var olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, siyasi sebeplerden kaynaklanan yapısal nedenler; Esad'ın, Baas Partisi üzerinden; askeri, bürokratik ve siyasi unsurları kişisel liderliği etrafında topladığı ve bu sayede otoriter bir yönetim oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda, varlığını devam ettirebilmek isteyen Rejim'in, uyguladığı baskı ve kontrol politikaları ile Arap ayaklanmaları sonrası halk hareketlerinin ortaya çıkmasında başlıca etken olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, Suriye'de, ekonomik yapının bozulması, ekonomik gelirlerin toplumun tüm kesimleriyle eşit bir

şekilde paylaşılmaması ve sosyalist ekonomik sistemden liberal sosyal piyasa ekonomisine geçişin yönetilememesine bağlı ortaya çıkan işsizlik, gelir adaletsizliği ve yolsuzluklar 2011 yılında meydana gelen ayaklanmaları tetikleyen ekonomik etkenlerinde bulunduğu görülmektedir.

Çalışmanın bir diğer sorusu olan *Suriye iç savaşında görünmeyen (gizli) unsurlar mevcut mudur?* Buna göre, bağımsızlık sonrası, Suriye siyaset tarihinde yaşanan olaylar ülkedeki etnik ve dini grupların zihninde tarihsel bir hafıza oluşturmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki etnik ve dini grupların tarihsel tecrübesiyle oluşan psikolojik nedenler ülkedeki çatışma ortamını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Suriye'deki çatışma sürecinin başlamasında etkili olan psikolojik etkenler; (1) dışlanmışlık psikolojisi, (2) seçilmiş travma, (3) etnik ve dini gruplar arasındaki güvensiz ortamdır. Bununla birlikte, Suriye'de iç aktörler arasında yaşanan çatışmaların çıkar temelli nedenlerinin de bulunduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle iç aktörler arasında; siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yeni kazanımlar elde etme isteği ya da var olan kazanımları koruma isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, literatürdeki birçok çalışma da Suriye'deki mevcut çatışma mezhep savaşı/kimliksel temelli çatışma olarak ifade edilmesine rağmen çatışma analizi açısından bu tespit yanlış bir ifadedir. Suriye'de çatışma sürecinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren rejim yanlısı veya rejim karşıtı gruplar arasında kimliksel temelli homojen bir ayrışmadan ziyade çıkar temelli ayrışma söz konusudur. Bu noktadan hareketle, Suriye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Sünni Arapların çoğu, Baas rejimi döneminde ki kazanımlarını devam ettirmek için çatışma sürecinde mevcut siyasi iktidarın (Esad rejimi) yanında hareket etmeye devam etmiştir. Dolayısıyla, çatışmanın ortaya çıkması ve şekillenmesinde etkili olan unsur kimlik temelli nedenlerin yanı sıra tarafların çıkar temelli yaklaşımlarının da etkisi olduğu görülmektedir.

Çalışmanın son sorusu olan *Suriye iç savaşında, bölgesel aktörler nasıl bir rol üstlendi?* Bu çerçevede, Mason ve Rychard'ın çalışmasından hatırlanacağı üzere, çatışma sahasında incelenen dış aktörler çatışma sahasına ilişkin yaklaşımları ve çatışmayı

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İçi Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

etkileme güçleri üzerinden üçüncü taraf aktör ya da ikincil taraf aktör olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre, üçüncü taraf olarak değerlendirilebilmesi için çatışmayı durdurma, çatışmayı sonlandırma ve çatışmayı dönüştürme süreçlerine dönük yaklaşım sergilemeleri ve bunu gerçekleştirecek etki güçleri bulunması gerekmektedir. Bu doğrultuda, çatışma analizinde incelenen bölgesel aktörlerden Ürdün, Lübnan ve Irak'ın çatışma sahasına yaklaşımları ve müdahaleleri incelendiğinde, çatışma sahasında üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemedikleri görülmektedir. Bu bölgesel aktörlerin, çatışma sahasıyla sınır olmaları sebebiyle çatışmanın olumsuz yansımaları ya da olası olumsuz etkileri ekseninde çatışma süreciyle ilgilendikleri görülmektedir. Katar, Mısır, BAE ve Kuveyt ise üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemekle birlikte, bu politikayı gerçekleştirecek etki güçlerinin bulunmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, çatışmanın iç savaşa dönüşmesinden Aralık 2022 tarihine kadar geçen sürede Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın sürdürdükleri roller incelendiğinde ise bu üç ülkenin de üçüncü taraf aktör olarak çatışma sürecini iyileştirmeye yönelik koşullar yaratma amacıyla dış politika davranışı sergiledikleri görülmektedir. Çatışma sahasında diğer bölgesel aktörlerden farklı bir rol üstlenen ülke ise İsrail'dir. İsrail, çatışma sürecini etkileme gücüne sahip olmakla birlikte, çatışma sahasında üçüncü taraf aktör yaklaşımı sergilemeyerek nötr aktör rolündedir.

Sonuç olarak, çatışma sahası içerisinde çıkarları çatışan Türkiye, Rusya ve İran'ın, oluşturduğu Astana süreci sonucunda, rejim ile muhalif grupların bir araya gelmesi ve müzakere sürecine dahil olmalarıyla taraflar arasında bozulan ilişkileri düzeltme ve olumsuz algıları ortadan kaldırmaya yönelik olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte, tarafların olumsuz tutumları ve çatışma sahasında yerel aktör sayısının fazlalığı sebebiyle, süreç kısmen başarılı olmuştur. Bu çerçevede, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlanması ve siyasi çözüme geçilmesi hedeflerinin uzağında kaldığı gözlenmektedir. Diğer yandan iç aktörler gibi bölgesel ve küresel aktörlerinde fazlalığı çatışmanın sonlanmasının önünde en büyük

engel olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle, çatışma sahasının geleceğinin şekillenmesinde, bölgesel ve küresel aktörlerin çatışma sahasına yaklaşımları ile ulusal güvenlik kaygıları belirleyici olacaktır.

Kaynakça

AA (2013). "Uluslararası desteğin durması ÖSO'yu tehdit ediyor"
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-destegin-durmasi-osoyu-tehdit-ediyor/206190/06.03.2021>

Abbasov, E. (2016). Suriyeli Türkmenler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (253-265. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Acar, H. (2013). Suriye halkının Beşar Esad'a direnme hakkı: Üç sözleşmecî bakış. *Uluslararası İlişkiler*, 10(37),117-144.

Acun, C. ve Keskin B. (2017). PKK'nın Kuzey Suriye örgütlenmesi PYD-YPG. İstanbul: Seta Yayınları.

Akbarzadeh, S. (2015). Iran and Daesh: the case of a reluctant Shia power. *Middle East Policy*, 22(3): 44-54.

Akkaya, G. N. (2016). Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi: Kuruluşu, söylemi ve siyasal faaliyetleri. M. A. Okur ve N. Salık (Ed.). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika'* içinde (159-186. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Akpınar, P. (2013). Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi. N. Akyeşilmen(Ed.). *Barışı konuşmak 'teori ve pratikte çatışma yönetimi'* kitabı içinden (217-238. ss). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Aljazeera (2011). Syria's Assad swears in new government.
<https://www.aljazeera.com/news/2011/4/16/syrias-assad-swears-in-new-government/> 08.01.2021.

Aljazeera (2012). Diplomats seek ways to end Syria bloodshed.
<https://www.aljazeera.com/news/2012/2/24/diplomat-s-seek-ways-to-end-syria-bloodshed/> 27.08.2021.

Aljazeera Türk (2012). Suriyeli muhaliflere uluslararası destek.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-muhalliflere-uluslararasi-destek/> 27.08.2021.

Asseburg, M. ve Wimmen, H. (2012). Civil war in Syria: External actors and interests as drivers of conflict. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.

Ataman, M. (2012). Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum. İstanbul: Seta Yayınları.

Atay, M. (2000). Arap Baas Sosyalist Partisi üzerine. *Avrasya Dosyası*, 6(1), 131-154.

Atlıoğlu, Y. (2016). Nusayriler: Arap Alevileri. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (267-281. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi süreçlerinin Türk-Rus ilişkilerine etkileri. *The Journal of Diplomatic Research*, 2(2): 46-63.

BBC Türkçe (2011). Suriye'de göstericilere kanlı müdahale.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110419_syria_unrest/ 08.10.2021.

BBC Türkçe (2011(b)). Suriye'de Esad yanlıları gövde gösterisi yaptı.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110329_syria_assad/ 06.09.2021.

BBC (2013). Guide to the Syrian opposition.
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15798218/> 28.07.2021.

BBC (2014). Islamic State crisis: New air strikes in Syria and Iraq. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29341111/> 18.09.2021.

Biggar, N. (2013). Christian just war reasoning and two cases of rebellion: Ireland 1919-2021 and Syria 2011- present. *Ethics&International Affairs*, 27(4): 393-400.

Bilgin, İ. (2019). Suriye iç savaşı'nda küresel ve bölgesel güçlerin kesişen müdahaleleri: nedenler, yöntemler ve zamanlama. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(1): 1-19.

Blattman, C. ve Miguel E. (2010). Civil war. *Journal of Economic Literature*, 48(1): 33-57.

Charles, Y. Ö. (2016). El-Nusra Cephesi. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (227-230 ss). İstanbul: Beta Yayınları.

CNN (2011). Syrian president sacks governor of restive province.
<http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/07/02/syria.unrest/index.html/> 08.10.2021.

Çağlar, M. T. (2019). *Yerelden uluslararası düzlemlere Suriye krizinin dönüşümü*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çağlar, M. T. ve F. Aksu (2019). Suriye krizinde aktörler, uyuşmayan talepler ve çatışan çözümler. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2): 507-544.

Çoştan, U. ve H. Yaylı (2020). Suriyeli mülteciler özelinde Türkiye'nin güvenlik politikaları. *Social Mentality and Research Thinkers Journal*, 6(37): 2081-2096.

Daher, J. (2018). *The political economic context of Syria's reconstruction: A prospective in light of a legacy of unequal development*. Fiesolana: European University Institute.

Dalacoura, K. (2012). The 2011 uprisings in the Arab Middle East: Political change and geopolitical implications. *International Affairs*, 88(1), 63-79.

Dam, N. V. (2000). *Suriye'de iktidar mücadelesi 'Esad ve Baas Partisi yönetiminde siyaset ve toplum'*. (Çev. S. İdiz ve A. Falay Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirci, S. R. (2016). Suriye Türkmen Ordusu. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde 157-180. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Donatti, C. (2013). The economics of authoritarian upgrading in Syria: Liberalization and the reconfiguration of economic networks. S. Heydemann ve R. Leenders (Ed.). *Middle East authoritarianisms*

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

'governance, contestation and regime resilience in Syria and Iran içinde (35-60. ss). California: Stanford Universty Press.

Dursunoğlu, A. ve İ. Eren (2014). *Suriye'de Vekalet Savaşı*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

Ersöz, M., O. Kaytazoğlu ve S. Büyükgüner (2019). IŞİD'in 6 yılı: Suriye ve Irak'ta neler yaşandı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50434154/08.10.2021>.

Ertem, H. S. (2018). Surrogate warfare in Syria and the pitfalls of diverging US attitudes toward ISIS and PYD/YPG. Ö. Z. Oktav, E. P. Dal ve A. M. Kurşun (Ed.). *Violent non-state actors and the Syrian civil war: the ISIS and YPG cases* içinde (129-148. ss). Cham: Springer.

Evrensel (2015). Esad devrilmediyse Sünnilerin sayesinde. <https://www.evrensel.net/haber/109048/esad-devrilmediyse-sunnilerin-sayesinde/> 25.06.2021.

Fırat, E. (2020). İsrail'den Lübnan'a savaş tehdidi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilden-lubnana-savas-tehdidi-/193732006.03.2021>.

Foreign and Commonwealth Office (2018). PM Statement on Syria. <https://www.gov.uk/government/news/pm-statement-on-syria-14-april-2018/> 18.09.2020.

Garwood-Gowers, A. (2012). China and the responsibility to protect: The implications of the Libyan intervention. *Asian Journal of International Law*, 2(2), 375-393.

Gökcan, Ö. (2018). Suriye'nin Kürt meselesinin tarihsel seyri (1946-2001). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 159-189.

Gupta, R. (2016). Understanding the war in Syria and the roles of external players: Way out of the quagmire? *The Round Table*, 105(1), 29-41.

Gürson, A. P. (2016). *Büyük güçlerin Suriye planı*. Ankara: Kripto.

HIK (2019). *Conflict Barometer*. Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research.

Hinnebusch, R. (2012). Syria: From 'authoritarian upgrading' to revolution?'. *International Journal of Middle East Studies*, 88(1), 95-113.

Jones, S. G. (2013). Syria's growing jihad. *Global Politics and Strategy*, 55(4), 53-72.

Kerman, İ. ve E. Efeğil (2017). Terör örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de izlediği iç savaş stratejisinin değerlendirilmesi. *Ankasam Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 162-198.

Khatib, L. (2017). Syria, Saudi Arabia, the U.A.E. and Qatar: The 'sectarianization' of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3), 385-403.

Kirişcioğlu, F. (2013). *Suriye'de iç savaş sürerken Suriye Türkleri*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

Koyuncu, A. A. (2016). Suriye'de azınlıklar ve azınlıklar arası ilişkiler. M. A. Okur ve N. Sahlk (Ed.).

Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika' içinde (187-212. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Köse, T. (2018). Uluslararası sistemin Suriye sorunu. H. B. Yalçın ve B. Duran (Ed.). *Küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye stratejileri* içinde (175-194. ss). İstanbul: Seta Yayınları.

Laub, Z. (2017). Who's who in Syria's civil war". https://www.cfr.org/backgrounder/whos-who-syrias-civil-war/_29.06.2021.

Luizard, P. J. (2016). *IŞİD Tuzağı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lund, A. (2018). Syria's civil war 'government victory or frozen conflict? Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Magen, A. (2015). Comparative assessment of Israel's foreign policy response to the Arab Spring. *Journal of European Integration*, 37(1), 113-133.

Mason, S. ve S. Rychard (2005). *Conflict analysis tools*. Bern: Swiss Agency for Development and Cooperation.

Mehanna, S. (2020). Esad ailesinin iktidardaki 50'nci yılı: 'Suriye'yi yönetmek için insanların kafalarına basmaktan başka yol yok'. <https://www.indyturk.com/node/272806/d%C3%BCny-a/esad-ailesinin-iktidardaki-50nci-y%C4%B1l%C4%B1-suriyeyi-y%C3%B6netmek-i%C3%A7in-insanlar%C4%B1n-kafalar%C4%B1na/> 26.05.2021.

Miller, T. ve K. R. Holmes (2010). *2010 Index economic freedom*. The Heritage Foundation and The Wall Street Journal.

Milliyet (2004). Suriye'de Kürt ayaklanması: 52 Ölü, 200 Yaralı. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suriyede-kurt-ayaklanmasi-52-olu-200-yarali-5111053/19.07.2021>.

Mirza, M. N., H. Abbas ve I. Qaisrani (2021). Anatomising Syrian crisis: Enumerating actors, motivations, and their strategies (2011-2019). *Liberal Arts and Social Sciences International Journal*, 5(1), 41-54.

Miş, N. (2014). Suriye 2012. K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yılığ 2012* içinde (217-253. ss.). İstanbul: Açılım Kitap.

Miş, N. ve Ö. B. Özdemir (2014). Suriye 2013. K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu Yılığ 2013* içinde (193-220. ss.). İstanbul: Açılım Kitap.

Nanda, V. P. (2012). The Arab Spring, the responsibility to protect, and US foreign policy-some preliminary thoughts. *Denver Journal of International Law & Policy*, 41(1), 7-30.

O'Bagy, E. (2012). *Syria's political struggle: Spring 2012*. Washington: Institute for the Study of War.

Oktav, Ö. Z. (2013). Arap Baharı ve Türkiye-Körfez devletleri ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 69-78.

Orhan, O. (2011). Suriye'de sonun başlangıcı: Yaptırım dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi. *Ortadoğu Analiz*, 3(34), 41-51

Orhan, O. (2011(b)). Suriye'de demokrasi mi? İç savaş mı?: Toplumsal- siyasi yapı, değişim senaryoları ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 7-26.

Orhan, O. (2013). ABD Suriye konusunda neyi bekliyor?. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 90-91.

Orhan, O. ve diğerleri (2020). *Halk hareketinden iç savaşa: 10. Yılında Suriye krizi*. Ankara: Orsam.

Orhan, O. (2012). Suriye'de şiddetin gölgesinde Halk Meclisi seçimleri. <https://orsam.org.tr/tr/suriye-de-siddetin-golgesinde-halk-meclisi-secimleri/> 08.05.2021.

Orsam (2014). *Suriye'ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulgular, sonuçlar ve öneriler*. Orsam Raporları, No:189.

Oweis, K. Y. (2011). Assad: Syria won't stop fight against 'terrorists'. <https://www.reuters.com/article/us-syria-idUSTRE76T02020110809/01.08.2021>.

Özçelik, B. (2020). Explaining the Kurdish Democratic Union Party's self-governance practices in northern Syria, 2012-18. *Government&Opposition: An International Journal of Comparative*, 55(4), 690-710.

Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de iç savaşın nedenleri: Otokratik yönetim mi, bölgesel ve küresel güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81-102.

Özgöker, U. ve G. Altuner (2016). Suriyeli Sünniler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (191-198. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Özkaya, A. N. (2007). Suriye kürtleri: Siyasi etkisizlik ve Suriye devletinin politikaları. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 90-116.

Öztop, F. A. (2019). Devlet-içi çatışmalarda üçüncü taraf aktörler: Suriye iç savaşında Türkiye'nin rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 13(25), 103-131.

Öztürkler, H. (2011). Suriye ekonomisinin genel özellikleri ve 2001 sonrası dönemdeki gelişimi. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 41-47.

Perthes, V. (2019). *Syria: Too fragile to ignore 'military outcomes, external influence and European options'*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs.

Pipes, D. (1989). The Alawi capture of power in Syria. *Middle Eastren Studies*, 25(4), 429-450.

Phillips, C. (2016). *The battle for Syria: International rivalry in the new Middle East*. New Haven: Yale University Press.

Pirinççi, F. (2018). Suriye'ye komşu ülkelerinden Suriyeli mültecilere yönelik politikaları. *Tesam Akademi Dergisi*, 5(2), 39-60

Polat, D. Ş. (2016). Irak Şam İslam Devleti. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (211-226. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Ralph, T. (2013). Qusayr captured: Syria's army regains control of strategic town.

<https://www.pri.org/stories/2013-06-05/qusayr-captured-syria-s-army-regains-control-strategic-town/08.10.2021>.

Raphaeli, N. (2007). Syria's fragile economy. *Middle East Review of International Affairs*, 11(2), 34-51.

Rathmell, A. (1996). Syria's intelligence services: Origins and development. *Journal of Conflict Studies*, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/JCS/article/view/11815/12637/25.10.2020>.

Rubin, B. (2007). *The truth about Syria*. New York: St. Martin Press.

Salık, N. (2016). Modern Suriye'de toplum ve siyaset: 1946-2000." M. A. Okur ve N. Salık (Ed.). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye 'iç ve dış politika' içinde* (31-66. ss). İstanbul: Nobel Yayınları.

Seale, P. (1989). *Asad of Syria 'The struggle for the Middle East'*. London: University of Colifornia Press.

Sengupta, K. (2015). Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html/15.02.2021>.

Shadid, A. (2011). "Syrian businessman becomes magnet for anger and dissent. <https://www.nytimes.com/2011/05/01/world/asia/01-makhlouf.html/07.07.2021>.

Shadid, A. (2011b). Syria escalates crackdown as tanks go to restive city. <https://www.nytimes.com/2011/04/26/world/middleeast/26syria.html/01.08.2021>.

Sökmen, A. İ. (2016). Suriyeli Kürtler. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (231-252. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Stockman, D. A. (2013). *The great deformation: The corruption of capitalism in America*. New York: Public Affairs Press.

Sullivan, M. (2014). Hezbollah in Syria. Middle East Security Report, No:19, Washington D.C.

Süer, B. (2012). Suriye'de değişim çabaları: Bir bağlam ve süreç analizi. *Akademik Orta Doğu*, 6(12), 1-20.

Şen, A. (2015). *Suriye askeri muhalefeti*. Ankara: Orsam.

Şenol, D., S. Erdem ve E. Erdem (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.

Şenzeybek, A. (2013). Suriye'de Dürzi, Nusayri, İsmaili ve Sünni ilişkileri. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 469-493.

Şöhret, M. (2016). Suriye'nin siyasi yapısı. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (39-84. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

T24 (2012). Suriye'nin dostları toplantısında hangi kararlar alındı?.

Kubilay YILMAZ

Çatışma Çözümleri Perspektifinden Devlet-İç Çatışmaların İncelenmesi: Çatışma Çarkı Modeli Üzerinden Suriye İç Savaşının Analizi

<https://t24.com.tr/haber/suriyenin-dostlari-toplantisinde-hangi-kararlar-alindi,200749/> 15.07.2021.

[analysis/asads-armed-opposition-free-syrian-army/](https://www.ulusam.com.tr/analysis/asads-armed-opposition-free-syrian-army/) 27.07.2021.

Tatar, V. ve G. Altuner (2016). Suriye hükümeti ve ordusu. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). *Uluslararası politikada Suriye krizi* içinde (181-190. ss). İstanbul: Beta Yayınları.

Yavaş, G. (2018). Avrupa Birliği ve Suriye iç savaşı. H. B. Yalçın ve B. Duran (Ed.). *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejisi* içinde (130-148. ss). İstanbul: Seta Yayınları.

TC Dışişleri Bakanlığı (2012). Suriye halkın dostları grubu ikinci konferansı başkanlık sonuçları, 1 Nisan 2012, İstanbul. https://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of--the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa/ 27.08.2021.

Yıldız, K. (2005). *The Kurds in Syria the forgotten people*. London: Pluto Press.

Yılmaz, K. (2021). Çatışma çarkı perspektifinden Azerbaycan-Ermenistan çatışması: ikinci Karabağ Savaşı örneğinde. T. Düğen ve M. Sönmez (Ed.), *VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* bildiri kitabı içinde (424-442. ss). Niğde: Kesit Yayınları.

TC Dışişleri Bakanlığı (2012(b)). Suriye halkın dostları grubu'nun üçüncü toplantısı Paris'te gerçekleştirildi. <https://www.mfa.gov.tr/suriye-halkinin-dostlari-grubunun-ucuncu-toplantisi-pariste=gerceklestirildi.tr.mfa/> 27.08.2021.

Yılmaz, K. (2021 (b)). Devlet içi çatışmalarda üçüncü taraf aktörlerin müdahalesi: Suriye iç savaşında üçüncü taraf aktör olarak bölge ülkelerin rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Tekdemir, S. (2021). *Yerel, bölgesel ve küresel siyasette Suriye iç savaşı ve Türkiye*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ziadeh, R. (2011). *Power and policy in Syria: Intelligence services, foreign relations and democracy in the odern Middle East*. London: I.B. Tauris & Co.

The Guardian (2013). Hezbollah is helping Assad fight Syria uprising, says Hassan Nasrallah. <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/30/hezbollah-syria-uprising-nasrallah/> 08.10.2021.

Tok, L., S. Temizer ve B. Karacaoğlu (2019). Suriye iç savaşında ÖSO'dan Milli Orduya. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/suriye-ic-savasinda-osodan-milli-orduya/1607023/> 08.10.2021.

Tomar, C. (2019). Suriye'de asıl nüfus mühendisliğini kim yaptı?. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-suriye-de-asil-nufus-muhendisligini-kim-yapti-/1598741/> 05.10.2021.

Transparency International (2010). Corruption Perceptions Index 2010. Transparency International.

UCDP (2021). UCDP conflict codebook version. <https://ucdp.uu.se/downloads/nsos/ucdp-nonstate-211.pdf/> 18.05.2021.

Ulutaş, U., K. B. Kanat ve C. Acun (2015). Sınırları aşan kriz: Suriye. *Seta Analiz*. No:120. İstanbul: Seta Yayınları.

UNHRC (2021). Syria regional refugee response. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/> 18.09.2021.

Varulkar, B. H. ve Winter, O. (2007). Criticism of the upcoming Syrian Parliamentary elections in the official Syrian press and among the Syrian opposition. <https://www.memri.org/reports/criticism-upcoming-syrian-parliamentary-elections-official-syrian-press-and-among-syrian/> 25.06.2021.

Volkan, V. D. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek*. İstanbul: Everest Yayınları.

White, J. (2011). Asad's armed opposition: The Free Syrian Army. <https://www.washingtoninstitute.org/policy->